

Font: MARTÍN ALARCÓN, Julio. El Mundo. 2015

Secrets de guerra

Les *Dones de Confort*: recerca històrica i repercussió cinematogràfica

Autor: Norma Mª Orriols Torres

Curs: 1r B de Batxillerat

Any: 2021-2022

Tutora: Maria Fernandez Pou

Ins Pere Alsius i Torrent

Banyoles

Resumen

Esta investigación se enfoca en la comprensión de los hechos históricos en relación a las *mujeres de confort*, quienes sufrieron de esclavización sexual durante la Segunda Guerra Mundial. El estudio se ha llevado a cabo gracias a un sentimiento de empatía hacia los sujetos y, en consecuencia, la intención de difundir la información hallada. Este trabajo tiene por objetivo la investigación de los incidentes y la repercusión en la cinematografía, comparando los datos y analizando las similitudes y diferencias. Además, se analiza cuales son las razones del silenciamiento de los testimonios y la desinformación popular.

Abstract

This research focuses on comprehending historic facts in relation to *comfort women*, who suffered from sexual slaving during The Second World War. The survey has been carried out thanks to a feeling of empathy to the subjects and, in consequence, the intention of spreading the knowledge that has been found. This investigation targets the empirical reality and the cinematographic repercussion, comparing evidence and analyzing similarities and contrasts. What's more, look over the reasons for the testimonies' quietness and popular desinformation.

Taula de Continguts

Introducció	1
1. Marc Teòric	4
1.1. Dones de Confort	4
1.1.1. Reclutament	4
1.1.2. Posterioritat de la guerra	5
1.2. La Massacre de Nanjing	5
1.2.1. Origen	6
1.3. Estacions de Confort	6
1.4. Conducta nipona	8
1.4.1. Situació de guerra	8
1.4.2. Instrucció militar	9
1.4.3. Jerarquies: pressió social	10
1.4.4. Racisme	10
1.4.5. Patriotisme	11
1.4.6. Emperador	11
1.4.7. Opinió pública exterior	11
1.5. Situació actual	12
2. Anàlisi	14
2.1. Descripció de la mostra	14
2.2. Testimonis	15
2.2.1. Dades generals dels reclutaments	15
2.2.2. Estacions de confort	17
2.2.3. Danys físics i psicològics	18
2.2.4. Situació posterior	19
2.3. Repercussió cinematogràfica	21
2.3.1. Reclutaments i localitzacions dels abusos	21
2.3.2. Esclavitud sexual a les estacions de confort	21
2.3.3. Abusos fora dels camps militars	23
2.3.4. Danys físics i resistència	23
2.3.5. Danys psicològics: conseqüències	24
2.3.6. Retrat japonès	25

2.3.7.	Activisme	26
3.	Constatacions	26
4.	Conclusions	29
5.	Annexos	31
5.1.	Annex I. Biografies	31
5.1.1.	Kimiko Kaneda	31
5.1.2.	Narcisa Claveria	32
5.1.3.	Lee Ok Seon	32
5.1.4.	Lee Yong Soo	33
5.1.5.	Yoo Hee Nam	34
5.1.6.	Lola Maxima	35
5.1.7.	Kim Hak Sun	35
5.1.8.	Bae Bong Ki	36
5.1.9.	Kim Bok Dong	37
5.1.10.	Chung Seo Woon	39
5.1.11.	Kim Soon Duk	40
5.1.12.	Jan Ruff O'Herne	41
5.1.13.	Sol Shinto	42
5.1.14.	Xiuying Li	42
5.2.	Annex II. Observacions cinematogràfiques	43
5.2.1.	The apology	43
5.2.2.	Herstory	44
5.2.3.	Comfort Women (1992)	46
5.2.4.	Snowy Road	47
5.2.5.	I Can Speak	49
5.2.6.	Spirit's Homecoming	50
5.2.7.	City of Life and Death	52
5.2.8.	The Flowers of War	53
5.2.9.	Twenty Two	55
6.	Fonts consultades comentades	57
6.1.	Articles i llibres	57
6.2.	Cinematografia	57
6.3.	Articles de diaris digitals	59
6.4.	Webs en suport digital	62
6.5.	Altres informacions en suport digital	66

Introducció

Conèixer allò desconegut és pels humans com la mel per a les abelles. El misteri i la curiositat es mesclen per desembocar en insignificants recerques que poden arribar a la noció de fets substancials i valuosos. A mitjans d'any del 2020 vaig trobar-me amb el que va ser el començament del meu treball: l'entrevista d'una dona "de confort" anomenada *Kim Bok Dong*. La forma en què parlava i explicava les seves vivències durant tota la filmació va ser capaç de produir una gran curiositat dins meu. Va ser llavors quan, independentment del treball, vaig cercar més informació sobre l'esclavitud sexual durant la Segona Guerra Mundial als països asiàtics.

La desinformació internacional que existeix és deguda a la insignificància que se li ha donat i l'encobriment voluntari de la nació responsable, és a dir, el Japó. Reconec la inconsciència que personalment tenia sobre el tema mesos abans d'endinsar-m'hi. És aleshores quan vaig convertir l'interès que em va provocar l'assumpte en l'objectiu de difondre tota la informació possible de forma acertada a tota la gent del meu voltant.

Els crims que van ser portats a terme pels nipons durant la gran guerra foren de greu importància i horriblement transcendentals en la vida d'aquells supervivents. Les *dones de confort* tan sols en són una part del ventall d'atrocitats comeses. L'autor Lawrence Rees amb la seva obra *El holocausto asiático: Los crímenes japoneses en la Segunda Guerra Mundial* afirma que el genocidi jueu per part dels Nazis podria estar per sota dels homicidis, tortures i coaccions que van patir les víctimes dels soldats japonesos, és a dir, un genocidi a major escala. A més, tal com els Nazis consideraven els jueus inferiors a la raça ària, els japonesos pensaven de la mateixa manera dels xinesos i coreans. Llavors, finalment acabada la guerra, la societat japonesa va preferir desacreditar i negar els fets. A causa d'això, la població occidental té poc o, fins i tot, nul coneixement històric oriental durant la guerra. També s'ha de destacar la poca difusió que hi havia en els mateixos països afectats per estigmes i pudor social.

Em vaig centrar completament en el cas de les *dones de confort* possiblement per la singularitat del fet, probablement per empatia. És cert que totes les víctimes i valents de guerra mereixen tenir un alt reconeixement per la força que van sostenir però, el temor de, com a dona, patir l'abús en el qual he aprofundit en aquest treball de recerca em va fer enfondir-me de diferent manera cap a elles. Si hagués nascut anys abans de la guerra en un país com Xina o Corea, molt probablement hagués viscut el que van experimentar les dones de confort a la meua edat i, qui sap, si hagués sortit viva per ser-ne un testimoni més. Tot i així, les declaracions d'aquestes dones s'han volgut amagar i silenciar i, fins i tot, han estat titllades de fal·làcies. Actualment, l'edat s'està convertint en un factor més que saboteja la seva meta, aconseguir una sincera disculpa per part de Japó i treure el tabú perquè no torni a ocórrer. Les dones comencen a oblidar part de la seva memòria o pateixen de malalties que malmeten els seus records. Així doncs, és difícil fer més entrevistes o donar més testimoni.

Els propòsits d'aquest treball són donar importància a un fet que hauria de tenir el mateix reconeixement global que l'holocaust nazi i transmetre la meua recerca a la major quantitat de gent. També ho són determinar en quin àmbit va ocórrer, és a dir, qui va permetre aquests crims contra la dona i cercar la repercussió en la societat actual. A més, observar l'impacte que hi té en el cinema i fer un recull de la cinematografia que ens hagi arribat. De la mateixa manera, comprendre les raons que han amagat aquests fets i determinar el nivell d'ensenyança sobre aquest succés en termes acadèmics.

La metodologia del projecte l'he basat en la recerca d'informació bibliogràfica i a la recollida de testimonis presents a la xarxa, majoritàriament en anglès a causa de la manca d'articles en català o castellà. Amb tot, cal dir que la publicació de llibres de divulgació sobre la causa és escassa i, fins i tot, censurada. Les plataformes de cinema destaquen poca informació de les *dones de confort*. Llavors, les entrevistes i articles, especialment escrits per a cadascuna de les víctimes, han sigut les meves fonts principals d'investigació. Primerament, he comparat l'origen històric i redactat un breu context històric mitjançant llibres i, majoritàriament, enllaços i audiovisuals. Aleshores, la veu dels testimonis i l'enfocament cinematogràfic comprenen part del cos. Els testimonis són un recull de gran part de les pàgines web que mencionaven

a cada dona i de les declaracions que han donat al llarg del temps. La part del cinema són anàlisis de les pel·lícules disponibles i la comparació dels fets amb les vivències de les dones redactades en l'apartat anterior.

Val a dir que una de les dificultats en què m'he trobat, i que ja he apuntat, ha estat l'absència de bibliografia de divulgació. Gran part de la bibliografia és específica i en anglès. El mateix que els testimonis, que han estat traduïts tot procurant no perdre la genuïnitat de la llengua.

1. Marc Teòric

1.1. *Dones de Confort*

Dones de Confort o *Comfort Women* és l'eufemisme atorgat pels oficials japonesos a les dones i infants esclavitzades sexualment durant el període que envolta la Segona Guerra Mundial. Els països afectats van ser principalment Xina i Corea, però es recalquen 13 zones: Filipines, Indonesia, Índies Orientals Neerlandeses, Myanmar, Tailàndia, Vietnam, Malàisia, Austràlia, Timor Oriental, Hong Kong i Macau. Tot i haver rebut un nom al començament d'aquest conflicte internacional, les violacions van començar a l'any 1932 amb la coneguda Massacre de Nanjing. En la postguerra japonesa aquestes dones van ser anomenades com a "jugun ianfu" (dones de confort afiliades a l'exèrcit) per diversos autors. Tanmateix, aquest terme va ser utilitzat pel govern japonès el primer cop que van bregar el conflicte i per la AWF (Asian Women's Fund) en els seus inicis, a l'any 1995. No obstant això, en els documents històrics existents tan sols es fa ús de la paraula "ianfu" (*dona de confort*), la qual ha romàs en l'actualitat.

1.1.1. Reclutament

L'imperi nipó va caure en una crisi econòmica, abans que Estats Units, durant la depressió dels anys 30. Per aquesta raó, les exportacions dels nord americans eren inexistents. Les famílies estaven desesperades per aconseguir diners. Moltes dones van ser reclutades amb suposats anuncis d'ofertes de treball: unitats d'infermeria, cura d'oficials, operàries en fàbriques o neteja de roba entre d'altres. De la mateixa manera, va haver-hi famílies que van vendre les seves filles a proxenetes per falsos contractes de servitud. També eren comunes les víctimes segrestades i/o coaccionades sense motius aparents.

Les *dones de confort* eren forçades i amenaçades violentament a tenir sexe amb els oficials japonesos, els seus capturadors, en condicions brutals que feien oblidar dels drets humans. Els testimonis concorden amb experiències similars tals com violacions constants, que s'incrementaven abans d'una batalla, dolors corporals,

fam, abús físic i psicològic, embarassos, MTS, amenaces i condicions pobres de vida.

1.1.2. Posterioritat de la guerra

El 15 d'agost del 1945, la guerra del Pacífic va acabar, però no van cessar els problemes de les *dones de confort*, ja que tornar a casa fàcilment no era possible. La població creia que les dones havien exercit la prostitució voluntàriament i eren repudiades, inclús per altres dones, les quals els hi deien “putes” i “venudes”. Els japonesos s'asseguraven que les dones víctimes de violacions no diguessin res per mitjà d'amenaces contra elles i contra les seves respectives famílies. La societat, embrutada per uns estàndards d'orgull molt alts, va provocar que la vergonya obligués a moltes víctimes a renunciar a la idea de tornar a les que havien sigut la seves residències. D'aquesta forma, van passar la resta dels seus dies en terres estrangeres. No va ser el canvi de residència, únicament, el que van haver de suportar, sinó que van haver de patir lesions cròniques. També van afrontar el fet de ser incapaces de tenir fills a causa de discapacitats físiques i malalties venèries. Aleshores, casar-se era una opció escassa. Aquelles que van contraure matrimoni van haver d'amagar el seu passat i enterrar les seves emocions vers els fets.

1.2. La Massacre de Nanjing

L'ambició d'expansió de l'Imperi japonès pel territori de Xina va portar el conjunt de crims amb més repercussió entre les nacions al moment en què es va produir, la *Massacre de Nanjing*. L'exèrcit nipó va arribar a Nanjing el 13 de Desembre del 1937, ciutat llavors adoptada com a capital Xina, després del triomf militar a Xanghai. El govern de Xina va claudicar en la protecció de la ciutat. Els oficials xinesos van rebre ordres de desistir a combatre guiats pel temor a perdre una altra batalla. Els civils van ser prohibits a deshabitar la ciutat i tan sols tenien la protecció de soldats poc experimentats. Inevitablement els nipons van irrompre en la metròpoli, van destruir un terç de les edificacions i van sotmetre tres-centes mil víctimes a assassinats i tortures durant sis setmanes. Entre vint mil i vuitanta mil dones i infants van ser violades. El govern va proporcionar camps de refugi pels

ciutadans els quals eren suposadament inquebrantables per l'exèrcit Imperial gràcies a un acord que havien fet. Malgrat tot, els oficials japonesos van accedir-hi trencant el pacte. Els civils d'ideologia nazi, aixoplugats pel pacte entre nacions, van quedar pràcticament exempts dels crims. Els cossos inerts van romandre en els carrers durant mesos. Cadàvers de dones despullades violades també eren vistes als vorals amb certa freqüència.

1.2.1. Origen

El problema de les violacions de Nanjing prové de l'incident a Xanghai del 1932, quan un grup de legionaris de l'Exèrcit Imperial va cometre diverses violacions. Aleshores es va temptejar com a solució l'obertura de bordells per evitar violacions, és a dir, l'exèrcit els proporcionaria sexe sense necessitat de buscar-lo d'aquella forma. La idea inicial era traslladar dones japoneses a camps propers als soldats, però més tard es va buscar candidates fora de la nació. La coacció i violació de les dones es va iniciar pel baix nombre de voluntàries.

1.3. Estacions de Confort

Els bordells van ser presents per primer cop pels soldats i oficials japonesos a Manxúria gràcies a agents privats després de l'Incident de Manxúria al 1931. Durant aquest temps, el terme "ianfu" no era utilitzat, ja que el comportament dels militars no era actiu.

La primera *Comfort Station* (estació de confort) es va assentar a Xanghai després de produir-se l'incident del 1932 per una brigada naval japonesa. A partir del genocidi de Nanjing, quan la segona guerra sino-japonesa estalla a l'any 1937, la reputació global de Japó havia caigut en picat. Per aquesta raó, el govern japonès va declarar que l'exèrcit militar havia de proveir-se de bordells per mantenir les capacitats dels oficials en el seu punt àlgid, és a dir, es patrocinava les "comfort stations" com un intent de millorar la moral de l'exèrcit, una estratègia de guerra. El

subgeneral d'Estat de la Forza Expedicionària de Xanghai, *Yasuji Okamura*, va ser el primer promotor de les "Comfort Stations" pels militars japonesos. Des d'aquell moment les conegudes *estacions de confort* van expandir-se considerablement per tot Àsia. Es defensaven diverses raons per establir-les: com a mètode preventiu a empitjorar els sentiments en contra de Japó per part de la població xinesa (des que s'havien comès moltes violacions a les àrees ocupades de Xina), la prevenció de la propagació de MTS (ja que reduïa l'eficiència dels militars) i per temor que les civils expliquessin secrets militars.

Aquestes estacions estaven regulades per horaris, de tal manera que moltes estaven obertes des de les 9 o 10 del matí fins tard al vespre. L'estació de Morikawa a Huarongzen tenia horaris de 10:00 a 18:00 pels soldats, i de 19:00 a 21:00 pels suboficials. Algunes estacions assignaven vacances de dos dies, encara que moltes no donaven descansos. Sortir d'aquelles edificacions tan sols era possible amb permís dels militars i eren pràcticament infranquejables.

Un cop a la setmana les dones eren sotmeses a un examen ginecològic, dut a terme per un doctor japonès. La porta i les finestres eren totes obertes i s'animava a altres militars a entrar a l'habitació o mirar per les finestres.

Directa o indirectament, aquells qui acudien a les estacions ordinàries pagaven una certa quantitat de diners. El benefici monetari, suposadament, era repartit entre el propietari i les dones de confort, encara que no és segur que les dones rebessin la seva part.

Segons les circumstàncies de guerra, empitjorava la qualitat de vida de les dones esclavitzades, que es tornava més miserable. Aleshores, va arribar el punt en què van haver de seguir els militars allà a on es desplaçaven. Durant aquestes retirades pel Sud-est asiàtic, les dones van ser abandonades a la seva sort o destinades a viure durant la resta de la seva vida amb militars derrotats. D'altres van morir i poques van poder escapar per ser protegides per les forces unides.

1.4. Conducta nipona

Resulta estrany adonar-se de l'important diferència de tracte en relació als presoners de la Primera i la Segona Guerra Mundial, ja que els captius de la Primera Gran Guerra havien disfrutat d'una convivència excel·lent, fins i tot, de luxe. En aquesta línia, els presoners europeus del segle XIX es servien de l'edicte imperial que ordenava el seu tracte amb respecte. En canvi, en la II Guerra Mundial, les autoritats militars i molts polítics de dretes recalquen que la conseqüència de la depressió econòmica japonesa era gràcies als acords pacífics, la no resolució de l'espai vital i el "contagi" de les cultures occidentals. Així, la seva resolució era obviar aquests tractes i, al mateix temps, expandir-se militarment.

Hi ha tres grans raons que expliquen la imperdonable conducta dels combatents japonesos. Ens referim a raons de factors diversos: el seu desig de formar part d'un grup, el racisme i el patriotisme.

1.4.1. Situació de guerra

L'any 1937, Japó va començar una guerra amb Xina a partir de l'Incident del pont de Marco Polo. La nació xinesa va perdre Xanghai i Nanjing. Aquests esdeveniments van originar-se per la intenció nipona sobre l'expansió geogràfica. D'aquesta forma, el país ostentava una millora econòmica i social. Aleshores, Japó va renunciar a la Lliga de Nacions i a la majoria d'acords internacionals. De totes maneres, es va aliar amb l'Alemanya nazi i la Itàlia fascista, amb el Pacte Tripartit. Així, obtenia protecció de les nacions de l'est contra la potència que considerava enemiga, Estats Units.

Japó contemplava els Estats Units com una amenaça cultural, política i econòmica. La potència americana i la britànica es van proposar aturar l'avenç japonès a la Xina. Els nord-americans van congelar els dipòsits de capital japonesos, van realitzar embargaments sobre les exportacions de petroli i, posteriorment, van bloquejar els productes d'origen japonès.

Els estrategues nipons van bombardejar l'embarcació americana de *Pearl Harbor* el 1941 i, en un principi, van gaudir d'aquest i dels diversos triomfs militars següents. Més endavant, es van donar compte que no tenien les forces ni els recursos necessaris per aconseguir la victòria sobre Estats Units. Igualment, els líders no volien retirar-se i van començar els atacs amb kamikazes^[1]. En aquest moment, la població ja estava submergida en la fam, ja que la producció s'havia centralitzat en l'economia de guerra i els productes eren escassos.

1.4.2. Instrucció militar

La instrucció militar que van rebre els soldats japonesos es basava en la brutalitat física com a resposta adequada en qualsevol situació i consistia en actes d'iniciació (com les invitacions a violacions col·lectives), de l'entrega de recompenses simbòliques. Els legionaris van ser entrenats per no pensar per si mateixos i per demostrar una devoció insana a la figura imperial a través d'oficials i suboficials. Els soldats superiors demostraven una greu rudesia: feien demostracions a sang freda de com matar "correctament" a una persona amb pagesos xinesos i clavaven les seves baionetes contra les panxes de les dones embarassades.

La instrucció dels reclutes arribava a extrems brutals: quan un soldat cometia un error, per mínim que fos, era castigat físicament. Algunes vegades eren colpejats amb les mans i d'altres amb bastons de bambú. Quan els instructors es quedaven sense forces utilitzaven la disciplina de "l'autocàstig": obligaven els soldats a formar parelles i bufetejar-se entre ells. Era pràcticament impossible escapar dels càstigs: si un militar no complia amb les expectatives que se li imposaven tota la seva columna era castigada. D'aquesta forma, imposaven un pensament d'unitat i no d'individualitat.

En el cas de Xina, l'objectiu dels japonesos era exterminar tots aquells que fossin comunistes. Amb això es van permetre realitzar tota una extensa varietat de crims, ja que tota la població era comunista. A més, el codi de conducta militar estipulava que un enemic que es rendia en massa no era digne de rebre respecte.

[1] *Pilot suïcida de l'exèrcit japonès que durant la Segona Guerra Mundial es llançava amb un avió ple d'explosius contra un objectiu enemic per destruir-lo.*

Hajime Kondo, un veterà de l'Exèrcit Imperial, relata la violació d'una dona de trenta anys amb un fill. Era comú l'assassinat de les dones un cop havien abusat d'elles però aquest cop van dur la víctima i el seu fill al campament base. La van despollar i la obligar a caminar per un terreny muntanyós. Aleshores el cansament de tots dos es va fer evident i un soldat es va posar dempeus per tal de llançar l'infant des d'un precipici de 40 metres d'altura.

1.4.3. Jerarquies: pressió social

La pressió de grup influïa en les seves accions. Els legionaris sentien pressió per obeir les normes i no "humiliar" les seves famílies o deixar-les en desgràcia, la por de "perdre l'honor".

Els primers sentiments de culpa que sentien en cometre els crims eren compensats amb les felicitacions i honres que rebien dels seus companys. A més, consideraven els seus enemics com a bèsties, fet que els facilitava les seves accions. Utilitzaven frases tals com "en nom de l'emperador" o "la voluntat de l'emperador seria aquesta" per a justificar el seu comportament.

És evident doncs, la pressió de la societat japonesa per no destacar sobre el grup. Era difícil trobar una persona que alcés la veu en contra del sentiment predominant sobre la guerra, suficientment valent per assumir-ne les conseqüències.

1.4.4. Racisme

Des del primer moment es va repetir als soldats que estaven portant a terme una guerra contra éssers infrahumans. Els xinesos i coreans eren considerats com a deixalles o porqueria. Els habitants de Xina eren anomenats *púrria*, terme utilitzat per referir-se a allò que està per sota dels humans. Igual que els nazis, els japonesos creien en una raça superior i en una inferior.

1.4.5. Patriotisme

Mentre que en els anys posteriors al segle XIX l'emperador va ser tractat per a la població com a personatge distant i poc transcendent en la seva vida quotidiana, a finals d'aquest segle es va produir un gran canvi. Els monàrquics van aconseguir elevar la religió Shinto (antiga religió animista de Japó) i amb ella l'emperador, a qui consideraven un déu en carn i ossos, el qual havia de ser adorat com a tal. Llavors, l'educació que rebien els japonesos es basava en la devoció del seu coneixement al seu déu.

La propaganda japonesa imposava un fort sentiment nacionalista i rebutjava tota influència occidental. Les dones havien de tornar al seu paper de submissió i servitud, deixar de fumar en públic, deixar de vestir roba occidental i de reivindicar-se en públic.

1.4.5.1. Emperador

A l'any 1926, ascendeix al poder l'emperador *Hirohito*, un home de vint-i-cinc anys que havia rebut una educació tan tradicional com moderna i científica. Aquest emperador es converteix en el progenitor dels japonesos.

Malgrat això, la figura de l'emperador és descrita com a algú absent en les crisis i incapaç de demanar explicacions a les seves tropes per imposar mesures. És cert que una de les raons de la seva actuació era que el seu poder es basava en el suport de les forces armades, per tant, la seva autoritat era relativa.

1.4.6. Opinió pública exterior

L'opinió pública occidental canvia amb la *Massacre de Nanjing* o "violació de Nanjing". Va influir en la cinematografia dels noticiaris de tota Gran Bretanya i Estats

Units mitjançant el cinema documental sobre les imatges del sofriment de *Nanjing*. Els documentals tenien una funció emotiva, enfatitzaven el sofriment per avivar la sensibilitat del públic. Aleshores, la imatge dels nipons era vista com a individus poc intel·ligents i poc empàtics.

Els occidentals consideraven els nipons com el pitjor enemic ja que, segons el punt de vista occidental, no valoraven la seva pròpia vida, preferien treure's la vida abans que rendir-se. Aquest fet es pot justificar amb la importància del codi militar, que estipulava que cap soldat japonès podia rendir-se, ja que això significava la pèrdua del seu honor. Llavors, el codi ordenava els militars a no ser motiu de vergonya ni per ells mateixos ni per la seva família.

1.5. Situació actual

Les vivències de guerra són doloroses d'explicar i poden establir danys inclús anys després de la seva fi. Aleshores, aquests sentiments es combinen amb altres de poderosos com el patriotisme. A Japó s'estableix aquest sentiment patriòtic en la cultura i impedeix a molts supervivents de parlar amb franquesa i objectivitat.

Aquest afer ha danyat la situació política actual entre Japó i els països ocupats. Japó no va adreçar l'incident, al contrari, va minimitzar el fet com un episodi desagradable del passat el qual la gent preferia oblidar. L'any 1993 la *UN's Global Tribunal on Violations of Women's Human Rights* va fer una estimació: 90% de les dones esclavitzades, ja havien mort. Moltes dones eren assassinades després d'un temps de servitud a les mateixes estacions, d'aquesta manera no existien testimonis que validessin els crims. Els documents que podrien establir la veritat de forma concloent van ser destruïts pels oficials japonesos al final de la guerra o segueixen classificats. Les setmanes posteriors a la rendició dels nipons, es van cremar milers de papers abans que els americans arribessin al país. Altres milers segueixen ocults en els arxius japonesos.

Llavors, els números que s'obtenen provenen de diferents historiadors que depenen dels documents existents restants. Les dades i xifres són molt inexactes, han estat

sovint manipulades i minoritzades, per aquesta raó les aproximacions tenen oscil·lacions tan extenses. Es diu que entre 20.000 i 410.000 dones foren esclavitzades en almenys 125 bordells.

Durant anys, les víctimes van viure com a marginades socials, sobretot acabada la guerra. Els residents creien fermament que tractaven amb prostitutes sense saber res de les violacions. Poques famílies eren comprensives amb el que els havia succeït a les seves filles. La vergonya era més poderosa que la preocupació pel benestar de les seves consanguínies. Moltes dones que van poder sobreviure el període d'empresonament van morir de malalties de transmissió sexual, per complicacions en lesions pel maltracte que havien rebut, o van optar pel suïcidi.

Durant dècades va ser un assumpte amagat, omès i desinformat. A més, va ser negat per la nació nipona quan es va discutir sobre l'existència d'aquests bordells. Als anys 90, algunes supervivents van començar a explicar la seva història, sobretot a Corea. És llavors quan comença una disputa entre les dues nacions. L'any 1993, el govern japonès admet el següent en la declaració *Kono*: "l'exèrcit militar havia actuat de forma directa o indirecta en la fundació i control de les *estacions de confort*; la contractació de les dones va ser portada a terme per individus sota les ordres militars, i molts cops, els convenis s'havien realitzat contra la seva voluntat per mitjà d'amenaques, coerció i enganys; també es va reconèixer la miserable vida que vivien les *dones de confort* en les estacions".

2. Anàlisi

2.1. Descripció de la mostra

L'estudi de les *dones de confort* s'ha basat en catorze biografies, que han estat extretes de pàgines web públiques a la xarxa. La major part dels articles que ofereixen informació sobre els testimonis de les víctimes d'esclavitud sexual durant la Segona Guerra Mundial ha estat traduïda de l'anglès, altres vegades del castellà. La manca d'informació en l'idioma català és patent.

Les edats de les dones quan van patir els abusos sexuals oscil·len entre els catorze a vint-i-un anys, arribant en algun cas als trenta anys. L'any de publicació de les declaracions de les dones afectades comença a partir de l'any 1992. Les edats de testimoniatge s'estenen més enllà dels seixanta. Les nacionalitats de les dones són, en general, coreanes. També es tracten víctimes d'origen filipí, xinès i de les Índies orientals. S'esmenten característiques sobre els habitacles durant el lapse del crim. Apareixen informacions sobre la posterioritat de la guerra, tals com conseqüències de danys físics, pensament de la societat i vivències de caire més específic.

El següent apartat s'encarregarà d'analitzar l'enfocament artístic i visual de la cinematografia en relació als fets històrics de les *dones de confort*. S'estudia la relació dels esdeveniments històrics, presentats al marc teòric, mitjançant nou pel·lícules. Les filmacions són dirigides per set directors i dues directores. Els anys d'edició comprenen el període que abasta els anys 1992 a 2018. L'idioma de les obres artístiques inclou el coreà, el mandarí, el japonès i l'anglès. Predominen el coreà i el mandarí en els àudios originals. De tota manera, pràcticament s'ha fet ús de subtítols en anglès. Es troben quatre produccions a Corea del Sud, quatre a Xina i la restant a Canadà. La llista d'obres cinematogràfiques estudiades s'ha adaptat a la disponibilitat de recursos, ja que molts dels títols desitjats no s'han pogut aconseguir.

2.2. Testimonis

2.2.1. Dades generals dels reclutaments

Segons les biografies de les *dones de confort* els mètodes de reclutament són diversos. Tot i així, podem percebre que el mitjà més utilitzat per a aconseguir ensenyorir-se de les joves és la fraudulència laboral, és a dir, l'engany a costa de treballs i beneficis inexistents. Les falses ofertes de feina proposen una plaça en fàbriques diverses, a tall d'exemple, la producció de sabates o d'uniformes per a soldats [2]. També observem altres casos en què les expectatives de la víctima són fer bugada i netejar els barracons en camps militars [3].

En segon lloc, el sistema més freqüent de captació es porta a terme amb el rapté. Els segrestos es realitzen tant en residències com en d'altres localitzacions alienes a propietats privades. En altres circumstàncies, hi té lloc la coacció directa en base a l'exili de tota una família per part del líder del poblat del testimoni.

També contemplem la situació d'una víctima en la que es fa un abús de poder obertament. D'aquesta forma, es produeix una elecció immediata de les joves que els captors desitgen com a dones de confort [4].

Tan sols tenim el coneixement de quatre casos en els que intervé un individu responsable de l'esclavitud sexual de les joves. El gènere, contràriament a les expectatives generals, esdevé indiferent, és a dir, hi prenen part homes i dones. Sense conèixer la vertadera intenció, beneficiosa o no, un d'aquests personatges arriba a ésser les pròpies amistats de la víctima. Les promeses de profit són molt altes i temptadores.

En efecte, podem establir que cap situació de les fonts analitzades exerceix serveis sexuals voluntàriament.

[2] Veure Annex I. Biografies; Kim Bok Dong.

[3] Veure Annex I. Biografies; Sol Shinto

[4] Veure Annex I. Biografies; Jan Ruff O'Herne

No obtenim totes les dades referents a l'edat en què les noies es fan captives dels seus abusadors. De tota manera, usem les referències i obtenim una mitjana de 17'42 anys. La dades oscil·len entre els 14 anys, corresponent a la més baixa, i els 30 anys, l'edat més tardana. La major part de les víctimes comprèn els 16 anys d'edat.

En relació a les nacionalitats de les persones que protagonitzen les biografies incloem Corea del Sud, Filipines, Japó, Índies Orientals, Austràlia i Gran Bretanya. Pràcticament, obtenim la majoria de les dades de les víctimes d'origen coreà i, a un nivell més baix, de les Filipines.

Els trasllats a les localitzacions finals, on considerem les *estacions de confort* i els llocs del crim, integren les delimitacions ocupades pels nipons. La majoria de les dones són transportades arreu de Xina. Seguidament, els espais també comuns de transferiment són Japó i Indonèsia. Hem de tenir present Corea del Nord com a zona també involucrada.

El lapse temporal d'esclavitud sexual alterna entre pocs mesos i més de 5 anys. De la mateixa manera, no tenim les dades dels períodes de cadascuna de les testimonis. La mitjana que podem calcular resulta en una mitjana de 33'09 mesos, en altres paraules, una mitjana de 2'76 anys. Els lapsus de temps que més es repeteixen va dels tres mesos als tres anys i, fins i tot, arribant als set anys. El període inferior esdevé els 3 mesos, i el major els 7 anys. El final de la presa de llibertat coincideix, en la major part dels casos, amb l'acabament de la Segona Guerra Mundial. De totes maneres, no són anòmales les finalitzacions mesos després del bombardeig a Hiroshima i Nagasaki, succés mundialment conegut com la fi de la guerra.

El nombre d'abusos o abusadors per dia manté uns diferències importants entre biografies. La xifra mínima que aconseguim és de tres a quatre soldats, podent arribar als set o vuit militars diaris [5]. Amb tot, hi ha una bona part que al·lega que ha suportat les violacions de vint a cinquanta homes diaris - tornem a veure que no totes les víctimes donen una xifra sobre quants abusadors suporten durant el dia-

La dada màxima que tenim arriba als setanta individus [6].

[5] Veure Annex I. *Biografies*; Kim Hak Sun.

[6] Veure Annex I. *Biografies*; Sol Shinto.

2.2.2. Estacions de confort

Les declaracions descriuen multitud d'informacions diverses. Les descripcions sobre les separacions individuals de les edificacions coincideixen en cada relat, és a dir, cada noia se li assigna un llit o habitació per a portar a terme l'acte sexual. Destaquem les declaracions d'una víctima sobre l'existència d'una habitació de dimensions més grans d'ús comú a part de les divisions anteriors [7]. En un altra explicació som advertits que les noies són aïllades les unes de les altres, llavors no tenen contacte [8]. El nombre de noies oscil·la entre les 50 persones per estació. En general, estructurem aquestes localitzacions en joves d'edats de 17 a 20 anys. Fins i tot, advertim que hi ha habitacions amb la possibilitat de veure el que succeeix a l'interior des de l'exterior. També s'usa la fotografia de les dones per formar un catàleg a l'entrada de l'estació de confort [9]. D'aquesta forma, els abusadors poden escollir amb qui tenen relacions íntimes.

Amb les publicacions dels testimonis assimilem que les condicions de vida són pobres i miserables. S'usen condons i lubricant per evitar malalties de transmissió sexual o embarassos que puguin entorpir els objectius dels soldats. Els plors i morts inunden aquests bastiments, i són habituals els assassinats i els suïcidis.

Excepcionalment, un dels casos relata el desenvolupament d'una relació més propera amb un dels oficials d'alt rang [10].

Durant el dia assolim que realitzen tasques domèstiques tals com cuinar i netejar. Igualment, no obtenim cap víctima que assegurí haver rebut cap mena de sou o pagament monetari. En canvi, en una d'aquestes situacions sí que aconseguim una afirmació d'haver rebut insòlitàment una barra de sabó o alguna propina [11].

[7] Veure Annex I. Biografies; Chung Seo Woon.

[8] Veure Annex I. Biografies; Lee Yong Soo.

[9] Veure Annex I. Biografies; Jan Ruff O'Herne.

[10] Veure Annex I. Biografies; Kim Soon Duk.

[11] Veure Annex I. Biografies; Bae Bong Ki.

Rebem la informació de possessió de pseudònims de les dones. Per tant, els japonesos no accepten realment els noms amb aspecte estranger i anomenen les noies amb noms més comuns de la península nipona. Una de les residències utilitza els noms de flors per a designar-les [12].

Es fan inspeccions mèdiques periòdiques. Veiem que aquests exàmens desemboquen en violacions. Per tant, la intenció d'aquests controls no només és el control de contagis de malalties de transmissió sexual i l'evasió d'embarassos, sinó també l'abús sexual i mental. Les revisions es porten a terme en estances on s'admet l'accés d'altres militars, és a dir, les joves són observades durant tot el procés imposat pels doctors.

2.2.3. Danys físics i psicològics

Adquirim unes conclusions heterogènies sobre els maltractes físics. Les ferides es veuen realitzades per mitjà de baionetes o armes blanques, del tipus de ganivets i espases. D'altra banda, també es duen a terme tortures elèctriques, fins i tot cremades amb burilles de cigarretes i fuets de cavall. Els danys permanents fluctuen entre el trencament de canell, danys a la vista, danys a l'oïda, desperfectes a la dentadura, malalties vasculars, neuràlgia i atrofiament de l'estómac, a més de cicatrius. Altres formes de turmentar les joves esdevé el tall de cabells. Durant les violacions trobem freqüents l'ús de les espases, amb intencions intimidants o amenaçadores. D'aquesta forma, en una de les biografies es descriu la pèrdua del fetus creixent en la panxa de la víctima per culpa de ferides de baioneta [13].

Les malalties de transmissió sexual són un de molts perjudicis permanents. Una víctima experimenta l'extirpament de la matriu a causa d'haver contret la sífilis [14]. Evidentment, el dolor físic s'enfoca en els genitals. A causa d'això, podem estar d'acord amb les declaracions d'alguns testimonis sobre com repercutien aquests fets en "el caminar afectat". En algun dels testimonis, parlem de l'esterilització directa tan sols traslladar-se al camp militar [15].

[12] *Veure Annex I. Biografies; Jan Ruff O'Herne.*

[13] *Veure Annex I. Biografies; Xiyung Li.*

[14] *Veure Annex I. Biografies; Lee Ok Seon.*

[15] *Veure Annex I. Biografies; Chung Se Woon.*

Els abusos verbals són presents en aquestes residències. Les noies no són considerades humanes, fins el punt que són anomenades “vàters públics” amb la única funció de complaure els soldats. Fins i tot, una de les dones rep peticions de suïcidi conjunt amb els militars [16]. La infravaloració permet als soldats realitzar tatuatges sobre la pell de les noies.

Ens trobem amb diverses dones que oposen resistència (amagar-se, tornar els cops, protestar,...), però totes aquelles que ho porten a terme asseguren que hi ha conseqüències negatives. L'exèrcit considera manca d'obediència i ho castiga a nivell físic, és a dir, violentes pallisses.

Considerem com a mètode de resistència els intents de suïcidi. Es presenten en formes diverses: com el consum d'alcohol fins a l'estat d'inconsciència i l'autolesió per perdre el coneixement. Altres sistemes s'enfoquen en la degradació de l'aparença, per exemple, tallar-se els cabells. Aquest tipus de pràctica aconsegueix un efecte contrari en els casos de les víctimes, dit d'una altra manera, els abusadors consideren un fet més atractiu o estimulador, fins i tot, curiós. Les drogoaddiccions les incloem a les pràctiques de defensa. Es repeteix el consum d'opi i tabac.

La supervivència es basa majoritàriament en la submissió i l'obediència. També considerem el respecte vers les prohibicions que imposen els japonesos. L'ús de la llengua japonesa és l'única permesa, per tant, s'impedeix emprar qualsevol altra llengua. Els traumes adquirits persisteixen des del començament dels fets fins l'actualitat. Els més comuns són malsons, insomni i fòbia als individus masculins. En trobem de més específics tals com desmai cada cop que abusen de la víctima i aversió a les flors a causa de rebre un pseudònim de flor.

2.2.4. Situació posterior

Pel que fa a la salut de les dones artífex de les biografies, queda clar que, reincidint en l'apartat anterior, queda atrofiada. A més, repetim que no reben cap mena de

[16] Veure Annex I. Biografies; Sol Shinto.

paga. En conseqüència, en ser alliberades cauen en la misèria i la inestabilitat econòmica. En definitiva, les dones cerquen mitjans per aconseguir diners. D'una banda trobem venedores ambulants i d'altra, ens ensopeguem amb la prostitució, aquest cop voluntària, d'una de les testimoni [17].

En alguna circumstància, un cop alliberades dels japonesos, veiem que les joves son empresonades en camps presidiaris americans.

Retornar a l'antiga residència no és una opció vàlida. En primer lloc, la guerra ho ha arrabassat tot, les cases es troben desertes. Aleshores, ens trobem amb dues conductes per part dels familiars. Una d'elles és la comprensió i la benvinguda de les víctimes. L'altra, més habitual segons les fonts, la insensibilitat i la negació del reconeixement. Aquest pensament es veu guiat per la visió negativa i massificada de la població.

Una part de les biografies afirma que a partir d'aquests episodis les noies decideixen no casar-se. Igualment, contemplem que no s'abstenen de tenir o adoptar fills. Aquelles dones que es casen també reben dos tipus de tracte. Per una banda, rebem la informació que una víctima pateix abús psicològic per part del seu espòs mitjançant insults en relació als esdeveniments passats [18]. D'altra, captem les declaracions d'un testimoni gràcies a l'encoratjament de la seva parella.

En temps de guerra, la societat considera les dones un motiu d'avergonyiment, una pèrdua d'honor, ja que les consideren prostitutes. Ningú té referències vertaderes sobre què succeeix en els camps militars. Els japonesos no els convé acceptar que les joves no estan en els bordells amb caràcter voluntari. A més a més, una font exposa que els nipons les vesteixen d'infermeres per tal d'ocultar els crims sexuals. Les noies tampoc són capaces d'explicar els abusos tant per les amenaces dels militars com pel pensament generalitzat de la societat. D'aquesta forma, obtenim una segona causa d'evitar el retorn a les seves ciutats o pobles nadius. Una de les nostres fonts es veu apedregada pels infants del seu poblat i obté el nom de "la boja vella" per les seves condicions de salut [19]. En altres testimonis coneixem la

[17] *Veure Annex I. Biografies; Bae Bong Ki.*

[18] *Veure Annex I. Biografies; Kim Hak Sun.*

[19] *Veure Annex I. Biografies; Bae Bong Ki.*

importància del sentit de reputació social mitjançant el rebuig dels seus propis fills i de germans.

En edats més tardanes, a partir de la conferència referencial de *Kim Hak Soon*, s'impulsen les associacions per a dones esclavitzades durant la Segona Guerra Mundial. En aquests moments es promou donar testimoni públic. Moltes dones, en els seus 60 i 70 anys, es conforten amb les paraules de *Hak Soon* i segueixen el seu exemple. Per una altra banda, tenim el testimoni d'una víctima a causa de veure's obligada a confesar els fets per obtenir la residència permanent a Japó [20].

Observem que moltes biografies tenen el títol d'activistes vers el tema tractat. Els objectius són molt marcats: aconseguir un reconeixement històric per a prevenir futurs incidents de caire semblant i la disculpa sincera de Japó. La *House of Sharing* és una residència específicament pensada per atorgar un habitatge i protecció a les víctimes que ho desitgin. S'hi exposen les obres pictòriques de *Kim Soon Duk*. La *Wednesday Demonstration* es converteix en la manifestació coreana més icònica sobre la situació. La seva finalitat resideix en l'obtenció del perdó per part de la nació culpable.

2.3. Repercussió cinematogràfica

2.3.1. Reclutaments i localitzacions dels abusos

Tal com ja s'ha comentat, els mètodes de reclutament varien entre els enganys laborals i instructius, les invitacions a celebracions japoneses, els segrestos i les imposicions directes. No s'especifiquen concretament les localitzacions dels camps militars o bordells, però tenim en compte que ocorren arreu de Xina, Corea, Filipines i per diverses zones d'Àsia.

[20] *Veure Annex I. Biografies; Bae Bong Ki.*

2.3.1.1. Esclavitud sexual a les estacions de confort

Observem que els processos de trasllat de les joves segueix una línia. Ens trobem amb grups nombrosos de noies desinformades i forçades a pujar a un camió, el qual les porta a diferents camps militars. Aquestes grans agrupacions es divideixen en petits grups segons arriben als diferents punts ocupats per militars japonesos. D'aquesta forma, ens adonem que les joves són distribuïdes per tots els voltants d'Àsia independentment del seu país d'origen.

Contemplem les condicions dels bordells i ens adonem que són semblants a les d'una presó. Les habitacions d'ús individual són de dimensions menudes, amb la capacitat suficient per establir-hi un llit. Manquem de la possibilitat de comentar sobre la disponibilitat dels banys a les estances perquè és inexistent.

L'ús de condons és exigít en aquests negocis. Veiem com les joves reben advertències d'execució si es contagien amb una malaltia de transmissió sexual o es queden embarassades. Aquelles dones que queden embarassades, vegem com són obligades a abortar. La menstruació no és cap impediment per portar a terme aquestes violacions. Per a mantenir el control, utilitzen les inspeccions mèdiques setmanals. Percebem un clima brutal que no difereix dels abusos diaris.

Les noies són preses de la vigilància d'una mestressa, la qual les ofereix als soldats. Excepcionalment, en una d'aquestes obres, rebem la justificació d'una propietària que argumenta que les seves accions busquen el reconeixement patriòtic. Per altra banda, tenim propietaris que es veu clarament que els seus objectius són purament de benefici econòmic, ja que són els encarregats de rebre els diners que els soldats paguen per tenir sexe amb les joves recloses. L'altre funció d'aquests supervisors és la d'atorgar medicina. Inclús advertim que, des d'un començament, prohibeixen l'ús de cap altre idioma que no sigui el japonès.

Tanmateix, coneixem les regulacions de les *estacions de confort*. Durant el dia les obliguen a realitzar treballs domèstics així com rentar roba. Els preus són determinats per la nacionalitat de les joves ofertes, és a dir, el valor humà que apliquen es basa en el país d'origen. Les dones japoneses tenen un cost més elevat

[21] *Veure Annex II. Observacions cinematogràfiques; City of Life and Death..*

que les dones d'origen xinès o coreà. D'aquesta manera, comprovem que els japonesos consideren la seva nació superior a qualsevol altra. Així i tot, l'exèrcit també es basa en un sistema estamental, el qual dóna preferència als oficials d'alt rang per fer-ne ús dels bordells. Amb l'ajut de les pel·lícules [21] comprovem que existeixen limitacions de temps en referència a l'acte sexual. A més, apareixen els desitjos eròtics tals com vestir les joves d'una manera determinada.

Darrerament, guaitem carros carregats amb cossos de dones que han perescut dintre els bordells, potser d'esgotament o maltracte físic.

2.3.1.2. Abusos fora dels camps militars

Fora dels camps militars també ocorren abusos de caire sexual. En moltes de les obres, reconeixem els cossos nus i inerts apilats uns sobre dels altres pels voltants del carrer, durant les conquestes dels soldats nipons. També assalten cases de propietat civil per abusar de les dones o infants que hi resideixen. En una de les filmacions, els militars reconeixen entrar a un convent d'estudiants amb el coneixement que a la seva edat encara seran verges. És llavors quan veiem com arrastren els infants per la roba, els hi estiren els cabells, les maltractes i les abusen sexualment.

2.3.2. Danys físics i resistència

El maltracte físic apareix en totes les obres cinematogràfiques analitzades. Considerem presents les cicatrius i, en alguns casos, tatuatges que han marcat els propis japonesos a les pells de les víctimes. Els intents de suïcidis, fallits o exitosos, també apareixen constantment pel·lícula rere pel·lícula. Amb tot, aquests actes prenen joves de qualsevol edat.

Els embarassos estan completament prohibits per a les dones que romanen captives a les *estacions de confort*. Durant una de les pel·lícules comentades,

escoltem el relat d'un testimoni a qui li arrenquen el fetus, el qual llancen davant dels seus ulls. Així mateix, la inhabiliten de concebre fills. Tanmateix, les malalties sexuals són un gran perill pels camps militars. Procuren que les dones de confort no es contagiïn, no per la seguretat de les víctimes sinó per la protecció de tot un exèrcit. Per una part rebem el pensament de joves que no volen usar condons per poder emmalaltir-se i evitar més abusos. Per l'altre, ens arriba l'estratègia d'una dona que no utilitza cap mètode de protecció per, deliberadament, arribar a contraure una malaltia de caire sexual que pugui afectar als militars que abusin d'ella.

Els intents de fuga en són motiu de pallisses i abús físic. Un cop els soldats s'adonen de l'absència d'alguna de les noies, tots els involucrats en la xarxa de dones de confort declaren estat d'alarma i les busquen de forma immediata. Observem que el temor de deixar alguna evidència vivent els permet disparar-les si així ho troben necessari. De la mateixa manera, si les joves són incapaces de satisfer-los no dubten a matar-les i, més endavant, cremar els cossos. En altres casos, presenciem el trasllat de noies contagiades a laboratoris de tal manera que les utilitzen per recerques científiques.

Apreciem una escena on dones que són conscients de la situació que poden arribar a viure (caure en mans japoneses i ser abusades sexualment) intenten oposar resistència tallant-se els cabells i vestint-se amb roba masculina. Comprovem que aquesta tàctica no té èxit.

2.3.3. Danys psicològics: conseqüències

No tan sols ens mostren els danys físics sinó que també podem apreciar els danys psicològics que persisteixen en aquelles dones que sobreviuen. Les víctimes són considerades com a "banys públics" pels soldats. Un cop alliberades, escoltem com alguna de les víctimes afirma fermament que no mereix els drets humans ni tenir una vida decent després del viscut. La forma de pensament anterior correspon tant als abusos dels japonesos com a la mentalitat de la societat cap a les joves. El

poble manté una gran aversió a les prostitutes i, les dones de confort, són considerades com a tal abans de rebre cap declaració dels testimonis o cap mena d'explicació.

Per tant, resultem amb els traumes de les violacions, desmesurats abusos físics i prejudicis socials. Aleshores, aquelles dones que aconsegueixen sortir-ne amb vida no troben empatia en relació al que han sofert. Ens assabentem que la vergonya no sols cau sobre la dona que ho ha patit, tots els familiars es veuen involucrats. Llavors s'ofeguen amb el temor a perdre o sentir el despreci i pudor d'un familiar. És per això que, quan els primers testimonis surten a la llum, no s'aconsegueix una gran xifra de víctimes. Afegim els actes d'odi d'individus que es proposen parar qualsevol moviment o activitat portat a terme per les primeres associacions d'ajut a les dones de confort.

La vergonya la veiem present abans i després de les confessions. Observem una gran projecció de la marginació social. Durant les manifestacions que ens són exposades presenciem insults, acusacions de fal·laciadores i assumpcions de prostitució. La visió de les prostitutes és considerat denigrant, un fet que rebaixa a la persona. Aleshores, observem que plantejar-se deixar hospedar a les dones de confort pot comportar queixes d'altres clients. Així doncs, compartir els banys amb aquestes dones no és una opció. Tanmateix, en una cinta documental [16] ens topem amb les declaracions d'un testimoni que al·lega haver sofert els insults dels veïns que s'han assabentat de la seva situació.

2.3.4. Retrat japonès

La imatge que rebem dels japonesos és poc diversa. Els militars còmplices de les *estacions de confort* manquen d'empatia. Fins i tot, escoltem el comentari d'un oficial que afirma que totes aquelles joves de cabell arrissat i pintallavis són, sens dubte, prostitutes. De la mateixa manera, les dones de confort (considerades prostitutes) han de tenir en compte la seva única funció: la satisfacció dels soldats. Observem l'assassinat de les joves quan els militars nipons decideixen que ja no les

necessiten. Una de les obres exposa que, abans d'executar-les, les vesteixen d'infermeres i les fotografien per amagar els fets. El pensament de l'exèrcit ha de ser unitari. És per aquest motiu que contemplem soldats disparats per interferir en relació als crims que es cometien contra les víctimes.

Durant els judicis, els polítics de nacionalitat japonesa desconfien de la credibilitat dels testimonis. La seva afirmació recau en que mai van ser forçades, que eren pròpiament dones dedicades a la prostitució. Així, consideren que l'objectiu dels judicis és purament econòmic. A més, un d'aquests homes d'estat al·lega que era necessària l'esclavitud sexual. A la finalització d'un dels judicis, civils esperen la sortida de les dones de confort per enfrontar-les i ofendre-les.

2.3.5. Activisme

Captem les dades d'activisme i publicació de les confessions dels testimonis per mitjà de les pel·lícules. Més de 1000 manifestacions, entrevistes i conferències. A partir dels anys 90, les dones de confort donen declaracions públiques. Apreciem els judicis que s'han realitzat i la lluita contra la nació japonesa per rebre una disculpa dels actes passats. El primer cas judicial que les víctimes aconsegueixen la victòria, guanyen una compensació econòmica, però no aconsegueixen rebre el perdó que anhelaven.

3. Constatacions

Un cop escoltats els testimonis i vistes les pel·lícules, ens adonem que hi ha uns trets que són generals, que són presentats tant en els testimonis reals com en els del món cinematogràfic.

D'aquests trets, en subratllen els següents que presentem breument:

Hi ha diferents maneres d'atraure dones per convertir-les en les mal anomenades *dones de confort*. En destaquem quatre:

- És habitual la fraudulència laboral (ofertes de places en fàbriques, fer bugada, netejar,...); promeses de profit i grans beneficis.
- El rapte és una altra manera d'atraure les dones.
- Coacció directa (ús de l'exili).
- Assalts en cases privades.

Les edats oscil·len dels 13 i 21 anys majoritàriament.

Cap de les dones exerceix serveis sexuals voluntàriament.

- Abús de poder dels militars japonesos (imposició d'actes i elecció de les noies per a prostituir-les)
- Existència d'un/a propietari/a del bordell que exerceix l'esclavitud sexual i rep els diners

Les nacionalitats de les víctimes són diverses: Corea del Sud, Filipines, Japó, Índies Orientals, Austràlia, Gran Bretanya. Presència d'una majoria coreana.

Les *estacions de confort* comparteixen diferents característiques. Vegem-ne algunes:

- Localitzades pels voltants d'Àsia. Generalment a Xina, També a Japó, Indonèsia, Corea del Nord, Filipines, entre d'altres.
- El lapse temporal en què són captives varia dels 3 mesos als 7 anys
- Nombre d'abusos per dia oscil·la entre 3 o 4 homes a 50 homes.
- Nombre de noies per estació: 50 dones aproximadament.
- Separacions menudes individuals per portar a terme l'acte sexual, capacitat suficient per establir-hi un llit. Cambres amb possibilitat de veure l'interior des de l'exterior.
- Ús de condó i lubricant; evitació de malalties de transmissió sexual o embarassos. La menstruació no genera cap impediment en les violacions.
- Els soldats paguen per mantenir-hi relacions íntimes però les dones no reben cap sou.
- Condicions de vida miserables. Habituals els assassinats i els suïcidis.
- Durant el dia la majoria són obligades a realitzar tasques domèstiques (cuinar, netejar, rentar,...).
- Inspeccions mèdiques periòdiques; abús sexual i mental; s'admet l'accés d'altres militars per a observar-ho. Esterilitzacions.

- Maltractes físics (armes blanques, pallisses,...), cicatrius i tatuatges. Abusos verbals (“Vàters públics”, ús de pseudònims); considerades inhumanes, incapaces de tenir drets. Terminació de la presa de llibertat coincideix, generalment, amb l’acabament de la guerra.
- Oposició de resistència; conseqüències físiques. Supervivència: submissió i obediència.
- Salut atrofiada. Drogoaddiccions (opi, tabac,...). Traumes: malsons, insomni, fòbies.
- Prohibicions: ús únic de la llengua japonesa.

La conducta en els camps militars estableix un sistema estamental. Imposició d’un pensament unitari.

En relació a la situació posterior, també trobem trets a distingir:

- Misèria i inestabilitat econòmica. Cases destruïdes. Amenaces dels implicats en els abusos.
- Casos d’empresonaments en camps americans un cop alliberades.
- Conductes familiars: dues posicions (manca d’empatia o, contràriament, comprensió).
- Desinformació: tractades de prostitutes. Marginació social, vergonya.

Ens els anys més tardans de les víctimes sorgeix un gran activisme, el qual també genera crítiques;

- Objectiu comú: aconseguir un reconeixement històric per prevenir futurs incidents i una disculpa sincera de Japó
- Acusacions de fal·làcies, dubte de la seva credibilitat

4. Conclusions

La nostra hipòtesi suggeria que la desinformació i silenciament del tema tractat és purament voluntat de Japó. La recerca ens ha permès determinar que hi intervenen altres factors importants en el silenci dels testimonis i la poca difusió.

En primer lloc, les dones afectades van amagar els crims que van sofrir per por a la crítica i marginació social. Aquest fet va ser degut a la creença, estesa entre la població, que les *dones de confort* eren prostitutes que exercien voluntàriament. La prostitució, a més, era i segueix sent considerada un símbol d'avergonyiment, no sols per la jove que exerceix serveis sexuals, sinó per la família i coneguts propers. En canvi, no ho és per l'home que la practica. Llavors, el coratge de testimoniar davant d'una nació que les considerava brutes i indignes afegia un pes més sobre seu. Fins i tot, s'afegia el temor a perdre contacte o rebre el rebuig d'aquells estimats.

Aleshores, descobrim que aquest pensament va néixer de les declaracions dels japonesos. Per tal de no reconèixer haver abusat de milers de dones i, en conseqüència, afectar el prestigi de la nació, Japó assegurava que totes aquestes víctimes estaven fent ús de fal·làcies per tal d'aconseguir una compensació monetària. Així, l'argument implicava que totes les joves que van ser recloses en els bordells militars residien allí per voluntat pròpia i en busca de diners. En definitiva, parlem d'un amor a la pàtria que vol evitar embrutar el nom de Japó mitjançant l'evasió dels fets.

L'estudi permet veure que, en cap situació, les víctimes no esmenten el desig o la intenció d'atorgar plaer sexual a l'exèrcit militar. Així doncs, no parlem de prostitució com se les va atribuir durant anys sinó d'esclavitud sexual, tal com ens referim durant tota la recerca.

D'acord amb la informació trobada, es pot concloure que l'eufemisme *dona de confort* va sorgir des d'un vessant polític. És evident que les dones que van patir els fets que impliquen rebre aquest nom no van tenir benestar ni confort en cap

moment. Tampoc no era una forma de convèncer-les que feien un acte heroic en nom de l'Emperador. Els militars japonesos les consideraven inhumanes i posades a la seva disposició, per tant, no hi havia cabuda de pensament que impliqués que els seus serveis tinguessin un sentit valerós a la guerra. Aquesta afirmació la van declarar els polítics japonesos per establir una idea concreta de les joves captives a la societat, en aquests moments sotmesa al patriotisme. Amb això aconseguien dues finalitats. En primer lloc, desmoralitzar l'exèrcit enemic per mitjà de danys emocionals en relació a la forma en què tractaven les dones del seu país. Seguidament, la infravaloració dels crims comesos davant de la nació responsable dels delictes. D'aquesta manera, els permetia ocultar que estaven cometent un atemptat als drets humans. D'altra banda, es pot pensar que aquest nom podia ajudar al raonament dels soldats per no sentir-se indisposats.

Al llarg del treball demostrarem que la mentalitat japonesa s'atrofiava segons els crims efectuats. En altres paraules, al conivir envoltats de delictes congratulats per altres milicians infravaloraven els crims que cometien. És més, es veien incitats a cometre'ls per no veure's marginats del pensament unitari de l'exèrcit militar i acabar executats. La supervivència es basava en la ferotgitat amb què tractaven els seus enemics.

Per últim, la nostra recerca ens ha mostrat que l'àmbit en què van succeir els fets es devia a que els caps majors ho van permetre. Sabem que dins les tropes japoneses existia un pensament unitari que no permetia la reflexió individual. Així doncs, quan un dels soldats discernia amb el fet de portar a terme les violacions era assassinat. De tota manera, comprenem que l'estament dels exèrcits suposava un gran respecte cap als oficials de més rang. Aleshores, aquests crims podien haver sigut evitats si els coronels i altres líders s'ho haguessin proposat.

Actualment, l'única solució que ens queda és rebre aquestes informacions i reconèixer històricament els esdeveniments que van viure les *dones de confort*. D'aquesta forma complirem amb part dels seus objectius tals com tenir-ne coneixement per prevenir futurs acte de caire similar i paliar-ne el dolor de les víctimes i dels familiars.

5. Annexos

5.1. Annex I. Biografies

5.1.1. Kimiko Kaneda

(22 d'Octubre de 1921, Tokio; 27 de Gener de 2005, Corea)

Víctima d'un frau laboral, *Kimiko Kaneda* tenia 16 anys quan va ser forçada a convertir-se en esclava sexual. Amb l'esperança d'aconseguir una feina millor, Kaneda va acceptar l'oferta que li havien proposat dues amigues seves com a suposada operària en una fàbrica. Va ser aleshores quan, al 1938, va ser traslladada des Corea fins al Nord de Xina amb la companyia d'altres noies també reclutades.

Kaneda i les altres noies van ser establertes en una estació anomenada *de confort*. Aquest espai constava d'unes cinquanta cambres i cadascuna va ser designada en una d'aquestes habitacions minúscules. Van ser obligades a cuidar i netejar durant el dia i coaccionades a prostituir-se durant la nit amb uns vint homes diàriament. *Kaneda* complint sis anys d'esclavitud sexual. La resistència que oposaven davant dels seus abusadors era inútil i derivaven en conseqüències greus. *Kimiko Kaneda* va ser ferida amb una baioneta i li van trencar el canell per plantar-los cara. També va patir una MTS i un prolapse uterí durant la seva joventut. A més, se li va prohibir d'utilitzar el coreà. Els seus mètodes de supervivència es van basar en la submissió i el consum d'opi barrejat amb tabac, que més tard va derivar en una forta addicció.

Un cop finalitzats els seus anys com a dona de confort no va aconseguir retrobar-se amb la seva família ni casar-se. A més, la seva salut, va ser molt miserable. La seva integració a la societat va ser més senzilla gràcies a formar part de l'església.

5.1.2. Narcisa Claveria

Actualment amb 90 anys, la filipina *Narcisa Claveria* va alçar la veu per explicar les seves experiències com a Lola. Membre de *Lila Filipina*, *Claveria* es va unir a aquesta associació que té com a objectiu la difusió dels fets de les víctimes sexuals a finals dels anys 30 i la demanda d'unes sinceres disculpes per part de Japó. *Claveria* va ser espectadora de l'homicidi dels seus pares i de dues de les seves germanes petites. Aleshores, va ser forçada a deixar casa seva i obligada, juntament amb dues germanes grans, a exercir la prostitució durant un any i mig. Tal com afirmen altres testimonis, *Narcisa Claveria* cuinava i netejava durant el dia. Quan el sol es ponia les violacions començaven, realitzades per uns 40 homes, podent arribar tranquil·lament als 50 diàriament. El resultat de la seva resistència eren pallisses amb fuets de cavall. Una de les seves germanes va patir cremades per les burilles de cigarretes. *Claveria* relata que tot aquell espai s'inundava de plors desesperats cada nit. En conseqüència, una de les seves germanes va perdre el seny i l'altra va desaparèixer.

La integració a la societat de *Claveria* va ser força dura, ja que va desenvolupar una preocupant fòbia als homes. Per a poder casar-se les dones que havien patit el mateix destí havien d'ocultar les seves vivències, ja que eren considerades com a "sobralles de la guerra". El seu home però, va ser comprensiu i va estimular les seves ganes d'explicar el seu passat davant d'una nació majoritàriament catòlica que imposava un greu sentiment de vergonya a les víctimes de l'esclavitud sexual durant els anys de guerra. A més, quan va explicar els fets als seus propis fills va haver de suportar que li neguessin la paraula durant anys. Ells al·legaven que la seva reputació es veuria afectada per culpa seva.

5.1.3. Lee Ok Seon

Esperançada d'anar a l'escola, *Lee Ok-Seon* va adoptar obligadament l'eufemisme de dona de confort als 14 anys, un terme que mai li ha agradat. Va ser segrestada per homes japonesos en un carrer de Busan (Corea) i, aleshores, va ser transportada a l'est de Xina. Va ser llavors quan *Ok-Seon* va convertir-se en esclava sexual de 50 homes diaris.

Esgarrifosament l'edat de *Lee Ok-Seon* no era la més jove, ja que hi havia nenes d'11 anys. Malgrat la innocència d'aquestes criatures, *Ok-Seon* va experimentar el suïcidi d'algunes joves. La residència on van conviure era d'unes condicions infrahumanes i les violacions constants van afectar-la fins el punt d'intentar cometre també el suïcidi. Abans va intentar escapar-se diverses vegades, però l'enxampaven sempre en l'intent, havent de suportar violentes pallisses. Les lesions de *Ok-Seon*, forts cops i ferides amb ganivets, van danyar-li permanentment l'oïda, la vista i part de la seva dentadura. Així mateix va sofrir sífilis, és per això que va rebre injeccions constants pel seu tractament. Finalment, li van extirpar l'úter, ja que aquesta malaltia va esdevenir quasi bé mortal. Després de 3 anys, a finals d'estiu del 1945, el propietari del bordell va desaparèixer deixant lliures a *Lee Ok-Seon* i les altres noies. En aquell moment totes les víctimes estaven desorientades, sense diners i sense lloc on tornar. *Ok-Seon* es va prometre que no tornaria a Corea per la vergonya que sentia, una vergonya que la societat va potenciar en no atorgar cap simpatia vers les dones que havien passat per aquest calvari. Va començar una nova vida a Xina i va ocultar les constants violacions durant 60 anys. Allà es va casar amb un home d'arrels coreanes i va cuidar els seus fills. L'any 2000, quan el seu marit va morir, va desplaçar-se a Corea. Els seus pares havien mort però va trobar el més petit dels germans, qui la va ajudar en un principi, tot i que després d'un temps va apartar-se completament de la seva germana per pudor.

Actualment, viu en una residència amb altres víctimes anomenada *House of Sharing*. El seu objectiu comú és les disculpes sinceres dels líders de Japó.

5.1.4. Lee Yong Soo

(13 de desembre de 1928, Daegu, Corea)

L'actual activista de les joves i dones forçades sexualment durant la II Guerra Mundial *Lee Yong Soo*, va ser segrestada als 16 anys i violada fins l'acabament d'aquesta guerra. Contràriament a altres víctimes, Yong Soo prefereix el terme *dona de confort* abans que esclava sexual, ja que la fa sentir bruta i l'avergonyeix.

Lee Yong Soo estava collint cargols amb una amiga quan va ser raptada i traslladada al nord de Corea per ser abusada sexualment diversos cops durant el dia, inclúsos els dies de menstruació. El seu mètode de supervivència no difereix gaire de la resta de víctimes. *Yong Soo* va optar per la submissió, encara que no va eximir-la de tortures elèctriques, cops i ferides amb armes blanques. Vivia aïllada de la resta de dones i no coneixia la zona en la qual es trobava, és per això que mai va intentar escapar-se.

Un cop acabada la guerra, *Yong Soo* va intentar tornar amb la seva família, però malauradament va fracassar. La seva família no la va reconèixer per “no estar en condicions de casar-se”. Es pensava que era l’única que havia patit un crim d’aquesta categoria i no en va ser conscient de la greu situació fins que *Kim Hak Sun* va donar una conferència. Va ser llavors quan es va sentir prou encoratjada per donar el seu testimoni.

5.1.5. Yoo Hee Nam

(1928; 10 de juliol de 2016)

Yoo Hee Nam també va ser coaccionada a servir com a dona de confort, amb només 15 anys va ser capturada per nipons, traslladada a una estació a Shimonoseki (Japó) i sexualment esclavitzada durant un any.

Justament quan la volien traslladar a una estació de Singapur, els japonesos es van rendir, al final de la guerra, i *Yoo Hee Nam* va poder ser alliberada. Aleshores, va ser capaç de tornar a casa gràcies a l’ajuda d’un natiu d’Osaka (Japó). Es va dedicar a fer de venedora ambulante i va ser mare d’un fill i tres filles. Desgraciadament, va patir d’insomni i d’una malaltia vascular. A més, a l’any 2009 va ser diagnosticada de càncer de pulmons, moria l’any 2016.

5.1.6. Lola Maxima

El cas de *Lola Maxima*, de nacionalitat filipina, com a dona de confort comprèn els tres mesos d'esclavitud juntament amb la seva filla, segrestada al mateix temps. Segons les fonts d'informació, teatralitzava el seu testimoni com si tornés a viure la seva experiència: cridava, s'arrossegava, intentava escapar-se.

Va desenvolupar un greu trauma el primer cop que va ser abusada perquè va ser apuntada amb un sabre. Els seus crits i súpliques eren en va en relació a l'abusador. Aleshores, cada vegada que era violada es desmaiava, confonent el nombre de cops que va patir d'aquest crim. En tenia consciència pel dolor físic, sobretot en els genitals. Al cap de 3 mesos va poder escapar amb la seva filla, però temps després van ser capturades i portades a la *Red House* [22].

5.1.7. Kim Hak Sun

(1924, Jilin, Xina; 1997)

Kim Hak Sun va ser la dona referent de moltes altres víctimes en ser la primera dona a fer pública la seva declaració amb el seu nom real, després de 40 anys de silenci i vergonya. Gràcies a la conferència que va realitzar l'any 1991 davant d'una gran colla de reporters a Seül, 239 dones s'havien registrat l'any 2016 en el govern coreà com a dones de confort, és a dir, víctimes d'esclavitud sexual durant la Segona Guerra Mundial.

Filla de pares coreans, *Hak Sun* va viure a Xina durant tres mesos, moment en què va morir el seu pare. Va ser llavors quan ella i la seva mare es van traslladar al seu país d'origen, a la ciutat de Pyongyang. La seva mare va donar-la a una família adoptiva que entrenava dones *kisaeng* (joves dedicades a l'entreteniment de persones amb alts càrrecs). Aleshores, el seu actual padrastre va portar-la, acompanyada d'una altra noia, a Xina per a treballar. Va ser raptada en aquell moment per un grup de soldats japonesos mentre acusaven el seu padrastre

[22] *Bahay na Pula (Red House)* és una finca de San Ildefonso a Filipines, la qual va ser utilitzada com a "estació de confort" pels japonesos, un lloc on es van cometre múltiples violacions.

d'espia. *Hak Sun* va ser arrossegada fins un camió ple de soldats quan tenia 17 anys. D'aquesta manera va ser portada fins una estació de Xina i es va convertir en *dona de confort* durant quatre mesos, on també va rebre el nom d'*Aiko*. Va oposar resistència i va intentar amagar-se diversos cops, cosa que li va comportar moltes pallisses.

Cada noia de l'estació (oscil·laven entre els 17 i 22 anys d'edat) era forçada a servir entre 3 i 4 homes en un dia ordinari però, després de les batalles havien de patir l'abús d'entre 7 i 8 homes. Fins i tot, havien de rebre una inspecció mèdica setmanal en la que es convertia en un altre joc d'abús sexual i mental. *Hak Sun* sobrevivia d'arròs portat pels camps militars i duia qualsevol roba que li fos disponible i atorgada. Finalment, va poder escapar gràcies a l'ajuda d'un venedor de monedes de plata, però va haver de veure altres noies assassinades pels japonesos. L'home que la va auxiliar va acabar sent el seu espòs i pare dels seus fills. Desgraciadament, el seu marit va abusar psicològicament de *Hak Sun* amb paraules ofensives sobre el seu passat com a víctima dels japonesos i els seus dos fills van morir molt joves.

Durant els seus últims anys de vida, a partir de la conferència de Seül, va participar en diverses protestes i va arribar a les corts per demanar les disculpes de Japó.

5.1.8. Bae Bong Ki

Bae Bong Ki és una de les dones que va ser abusada sexualment a una edat més tardana i considerada la primera en testificar-ho (sense haver utilitzat el seu nom vertader). Als 30 anys va caure en un frau laboral que li havia ofert una dona, prometent-li rebre grans quantitats de diners per treballs insignificants. Aleshores, va ser traslladada a l'illa d'Okinawa a Japó i va ser forçada a exercir com a dona de confort amb el pseudònim d'*Akiko*. Tot i així, la situació va ser pitjor un cop acabada la guerra. No va ser alliberada en aquell moment ja que no podia tornar a casa. Okinawa encara patia els atacs dels E.E.U.U., llavors *Bong Ki* va haver d'amagar-se per poder sobreviure. Va ser empresonada, però va ser capaç d'escapar-se.

Durant el temps que va actuar com a *dona de confort* (poc més d'un any) no va cobrar cap mena de sou o similar, alguna vegada rebia barres de sabó o alguna propina. És per això que en la postguerra, a falta de residència i d'estabilitat econòmica, va haver de viure en un petit magatzem sense gas ni aigua. Va haver de prostituir-se després del que havia viscut. El 1972, Japó recupera l'administració d'Okinawa però atorga residència permanent a aquells que siguin capaços de constatar haver-hi habitat des de 1945. D'aquesta manera, utilitzant un nom fals, *Bae Bong Ki* es va veure obligada a confessar el seu passat per no ser exiliada. Quan els infants de la zona van tenir coneixement d'allò, *Bong Ki* va haver de suportar ser apedregada. La anomenaven "la boja vella", ja que va patir de neuràlgia i els forts maldecaps l'ofegaven de dolor. Va arribar a considerar el suïcidi i ho va provar quan es va clavar unes tisores al coll. Evitava la gent tot el que podia.

La mentalitat de *Bae Bong Ki* afirmava que el seu destí era aquell: separar-se de la seva família des de jove, convertir-se en *dona de confort* i viure sola fins la seva mort. Des que va arribar a Japó el seu desig era tornar a Corea, però va morir el 1991 sense complir-lo. Mesos després, *Kim Hak Sun* va fer una de les conferències més decisives, que va donar peu al començament de la lluita contra el passat.

5.1.9. Kim Bok Dong

Kim Bok Dong és una de les víctimes d'abús sexual, de pallisses i d'intent de suïcidi. Als 14 anys es va veure obligada a caure en un frau laboral. La van convèncer per a treballar en una fàbrica d'uniformes per a soldats ja que, en cas contrari, la seva família i ella serien exiliades de Corea del Sud. És per això que va cedir i va ser traslladada des de Gyeongsang (Corea) fins a Guangdong (Xina). Li van fer costat un grup de dones d'entre 18 i 20 anys d'edat durant el seu trajecte, les quals patirien el mateix destí.

Tan sols arribar van examinar-li el cos per realitzar una revisió mèdica. Aleshores, la van instal·lar en una habitació. Va sagnar el primer cop que va ser abusada i va rebre una pallissa per part dels soldats. És llavors quan les violacions van

convertir-se en rutina. Durant la setmana els militars es col·locaven en files per aprofitar-se cruelment durant tot el dia, utilitzant condons i lubricant. Els mateixos soldats no acceptaven que els altres excedissin un temps determinat. La forma de no ser colpejada era obeint. Igualment, al final del dia regnava el dolor físic a *Bok Dong* i li costava caminar. Aleshores, els metges s'ocupaven de curar les ferides.

Les noies eren reclutades a la força. En diverses habitacions es podia veure l'interior des de fora les instal·lacions. En experimentar aquesta situació, *Bok Dong* i altres noies van considerar cometre el suïcidi. *Kim Bok Dong* va utilitzar els diners que li va obsequiar la seva mare, amb el propòsit de fer-los servir per comprar-se menjar, per comprar una ampolla d'alcohol. Una de les dones que netejava va ajudar-la a aconseguir l'ampolla. *Bok Dong* i dues noies més van acabar-se el licor fins perdre el coneixement. Llavors, en veure que estaven desaparegudes, els soldats van buscar-les. Els metges van reviure-les fent-les vomitar. L'estómac de *Bok Dong* va quedar-se permanentment danyat. Va despertar al cap de 10 dies.

Bok Dong comenta que ho troba immensament dolorós recordar i donar testimoni cada cop. Va recórrer Hong Kong, Malàisia, Indonèsia i Singapur durant els 7 anys que va ser esclavitzada com a dona de confort. Ara bé, no va aconseguir tornar a la seva ciutat natal un cop els japonesos es rendiren. Els nipons van ocultar el succeït convertint les víctimes en infermeres. Temps després va esdevenir captiva en un camp presidiari dels E.E.U.U.. No va ser fins llavors que va poder tornar a Corea. Allí no va tenir la intenció de casar-se, molt menys d'explicar els crims que havia sofert, fins els 60 anys, quan va donar testimoni públic. Va atendre la protesta de cada dimecres portada a terme a Corea amb l'objectiu de fer que el Japó s'involucrés en el tema silenciats i resoldre'n el perjudici. L'any 2019 va morir de càncer.

5.1.10. Chung Seo Woon

L'activista coreana dels drets humans *Chung Seo Woon* va ser obligada a exercir com a dona de confort durant la Segona Guerra Mundial als 15 anys. A més de ser abusada sexualment, va haver de viure una drogoaddicció i passar per un intent de suïcidi. L'origen va derivar de l'empresonament del seu pare per incompliment de la llei: no es va voler canviar el nom nadiu coreà a un de japonès i va amagar tot els diners que posseïa la família perquè els nipons no li arrebatesin. Llavors el cap del poble va exigir *Seo Woon* a treballar, suposadament, en una fàbrica tèxtil de Japó durant 2 anys per alliberar el seu pare, en cas contrari, ella i els seus familiars serien exiliats. La jove va sentir-se forçada a complir les demandes de l'oficial encara que la seva mare s'hi havia negat, ja que la seva família era adinerada i no hi tenia necessitats fortes.

Va ser arrossegada en un magatzem de Busan durant 15 dies juntament amb un miler de dones també establertes al local. *Seo Woon* explicava que les instal·lacions s'inundaven de plors. Allí van tallar-li els cabells. Llavors va ser traslladada en vaixell amb la presència de moltes altres dones les quals eren distribuïdes per diferents països en grups. *Chung Seo Woon* va ser traslladada a Jakarta, on justament arribar la van esterilitzar, amb tres mil dones més. Van introduir-li una màquina pels genitals fins fer-la sangrar però no va adonar-se que l'havien deixat estèril fins anys després. Llavors va arribar a Semarang (Indonèsia) i van instal·lar-la en uns barracons. Els habitatges eren ocupats per una vintena de dones. Oferien una habitació gran d'ús comú a part de les habitacions individuals on estiraven les dones per abusar d'elles. *Seo Woon* va rebre el nom de *Kukuko* i suportava més de 10 violacions durant el dia. Els caps de setmana els abusos empitjoraven. D'aquesta forma van passar 7 anys. Durant aquest temps va tornar-se addicta a l'opi i no va ser capaç de vèncer l'addicció fins un any després d'alliberar-se dels japonesos. També va tractar de treure's la vida amb pastilles per a la malària.

El sobreviure va empènyer *Seo Woon* a explicar els crims que havia sofert. Malgrat acabar la guerra, va haver de romandre presonera en un camp de Singapur abans de poder tornar a la seva ciutat natal. Quan va arribar a la que havia sigut la seva llar va trobar-se amb la residència deserta. Va haver de viure en la pobresa venent pa i medecines. Als 60 anys va conèixer un home, el qual també havia estat reclutat a la força pels japonesos, que va cuidar d'ella entenent les seves vivències. Mai va

poder mantenir una vida sexual normal. Una dècada després va donar una conferència exposant el tema viscut i va atendre les manifestacions celebrades a Corea, que es celebraven cada dimecres. L'any 2004 va morir.

5.1.11. Kim Soon Duk

Kim Soon Duk va exercir forçadament com a dona de confort i va donar a conèixer les seves vivències per mitjà de les seves pintures. Nascuda en una família pobre a Gyeongsang (Corea), *Soon Duk* va haver d'ajudar els seus quatre germans i la seva mare econòmicament des dels dotze anys. Aleshores, als setze anys va sofrir un frau laboral: un home va oferir-li treball en una fàbrica a Xanghai. Va ser llavors quan va ser traslladada en aquesta ciutat juntament amb trenta dones. Durant tres anys va ser destinada a servir oficials d'alt rang. Les dones de la mateixa estació es resistien a cops segons el testimoni de *Kim Soon Duk*. En el cas de la víctima, va intentar treure's la vida dues vegades.

Al llarg de la seva esclavitud va mantenir una relació íntima amb un oficial japonès d'alt càrrec. L'home, anomenat *Izumi*, en aquell moment tenia 50 anys. *Soon Duk* va empitjorar de salut i *Izumi* va obsequiar-li 100 iens i un permís oficial que va ajudar-la d'escapar. L'autorització va permetre-li de viatjar de forma segura acompanyada de 4 dones amb aliment inclús. No obstant això, no va retornar a casa sinó que va dirigir-se a *Nanjing*, per por del que diria la gent. Allí es va mantenir en contacte i va mantenir un lligam personal amb l'oficial japonès per mitjà de cartes i paquets. Temps després van perdre's la pista.

Més endavant va decidir explicar la seva història referent a la Segona Guerra Mundial després d'escoltar el testimoni de *Kim Hak Soon*. Durant els seus viatges a Japó demanava ajut als partidaris dels nipons per trobar a *Izumi*, l'home que va socórrer-la. El consell de Corea del Sud va decidir no tenir-la present en més viatges a Japó per la seva conducta. Tot i així, *Soon Duk* va residir a la *House of Sharing*, on va exposar les seves obres artístiques, i va assistir a les Wednesday demonstration. També va donar xerrades internacionals. L'any 2004 va defallir.

5.1.12. Jan Ruff O'Herne

De nacionalitat neerlandesa i australiana, *Jan Ruff O'Herne* va créixer en una família cristiana a Indonèsia. La seva infància va restar ideal fins els 21 anys, quan va ser escollida junt amb altres 9 noies per a ser dona de confort. *Jan Ruff* es trobava treballant en un camp, ja que els japonesos així ho havien imposat, quan van venir els soldats nipons i van exigir a les dones verges majors de 17 anys a posar-se en fila. Les joves que van ser triades van traslladar-les en camió a una casa vella de Semarang. En un primer instant especulaven que treballarien en una fàbrica o les utilitzarien per fer propaganda.

Tan sols arribar, *Jan Ruff O'Herne* i les altres dones van ser fotografiades i van rebre un nom japonès. Totes les joves van rebre un nom de flor, fet que va provocar un trauma al llarg dels anys amb les flors. Aleshores, es mostraven les fotografies de cadascuna a recepció amb l'objectiu que els militars poguessin triar amb qui anaven al llit. La víctima recorda que va ser apuntada amb les espases dels oficials mentre abusaven d'ella. També va patir abús sexual per part dels metges que realitzaven les inspeccions mèdiques. Cada vegada que l'examinaven el doctor n'abusava mentre altres soldats ho miraven. Fins i tot es va tallar els cabells per a semblar estèticament menys atractiva com a mètode de resistència, però va tenir l'efecte contrari i es va convertir en la curiositat dels assetjadors. *Ruff* usava la seva religió per mantenir-se amb coratge i amb les altres noies es donaven suport mútuament. Va mantenir els noms de les joves bordats en mocadors i els seus rostres dibuixats. Al final de la guerra, després de tres mesos esclavitzada, va poder ser alliberada.

Temps endavant va arribar a casar-se i va tenir dues filles. Malgrat això, va tenir 3 aborts a causa dels danys de les violacions. Va mantenir els crims que havia sofert en secret ja que els nipons les havien amenaçat amb executar-les a elles i a les seves famílies. Va viure la resta de la seva vida amb malsons. L'any 1992, després de veure el testimoni de tres dones coreanes, va decidir donar declaracions i lluitar per la disculpa de Japó fins morir a l'any 2019.

5.1.13. Sol Shinto

Va ser manipulada amb una oferta laboral com a netejadora de barracons i uniformes de soldats als 16 anys. Va ser traslladada al nord de Xina. Allà es va adonar que l'havien enganyat per exercir la prostitució. En protestar va ser bufetejada i li van repetir que la seva funció era "cuidar" dels soldats. Van imposar-li estirar-se al llit mentre passaven els militars. Les seves protestes desembocaven en maltracte per part dels seus violadors. Experimentava dies amb uns setanta oficials abusant d'ella. N'hi havia que li prenién fotografies. Les dones com ella eren conegudes com "vàters públics", exposades al maltracte físic constant. Encara conserva la cicatriu del tall d'espasa que li va fer un d'aquests homes mentre anava begut. També duu un tatuatge del nom d'un d'aquests homes, qui afirmava haver-se'n encapritxat. A més, va rebre peticions de suïcidi conjunt (per part dels soldats). No va rebre mai cap sou compensatori.

5.1.14. Xiuying Li

S'havia quedat a la ciutat de *Nanjing*, el seu marit havia abandonat la ciutat dies abans. El 19 de desembre els soldats japonesos van irrompre a la casa on s'amagava. Conscient dels crims que havien comès contra les dones de la seva mateixa ciutat, va colpejar-se el cap contra la paret fins quedar-se inconscient. Hores més tard, els soldats van tornar i van ferir-la amb les seves baionetes en plantar-los cara. Li van cosir les ferides però la van prendre per morta. El seu pare va trobar-la sense consciència i va portar-la a l'hospital. El segon dia va perdre el fill que esperava, als 19 anys. Els soldats van cremar la seva residència per escalfar-se.

5.2. Annex II. Observacions cinematogràfiques

5.2.1. The apology

Directora: Tiffany Hsiung

Any d'edició: 2016

Durada: 1h 44m

País: Canadà

Idioma: Anglès

Sinopsi: Un documental a mans de tres testimonis reals que mostra la lluita per a la tan anhelada disculpa de Japó. Vides basades a mantenir silenci i ocultar la veritat per una vergonya imposada per les seves pròpies famílies i veïns. S'aprecien les pròpies ofenses d'alts càrrecs japonesos i de la ciutadania nipona a causa de la desinformació. Les dones Cao (Xina), Adela (Filipines) i Gil (Corea del Sud) procuren donar a conèixer la seva història perquè no es torni a cometre el mateix fet en un futur.

La directora Tiffany Hsiung presenta la seva obra *The Apology* conduint els espectadors per les vides quotidianes de diverses dones de confort. S'introdueix a diferents països, com Corea del Sud, Xina i Filipines. Les dones envellides segueixen guerrejant per una disculpa de Japó. Malgrat tot, també es mostra la vetlla de dones que han mort al llarg de la filmació. La lluita que va començar als anys 90 segueix pendent de resoldre i les víctimes tenen por de morir sense rebre el perdó que desitgen des de fa temps.

Explicar i reviure de nou el crim que van sofrir significa treure coratge per donar cara als traumes i els prejudicis socials. Moltes d'elles van preferir viure en silenci i amagar tot el succeït fins i tot a la seva família per temor a sentir pudor o perdre algú estimat. Realment era una vergonya confessar que havien estat abusades, que anava acompanyada d'una marginació del seu propi país. És evident que la difícil situació en la qual es troben: donar a conèixer una altra versió de les fal·làcies que s'havien imposat per polítics i alts càrrecs japonesos. Els països occidentals tenim poca informació, però les nacions implicades tampoc en tenen total consciència ja que s'omet aquesta part de la història en els llibres de text. És aleshores quan en les manifestacions han rebut insults i se les ha considerades prostitutes i se les ha acusat de donar falses notícies. Fins i tot, homes de l'estat japonès han declarat l'esclavitud sexual com a necessària, suprimint qualsevol rastre d'empatia cap a cap dona.

Fets com aquests són complicats d'oblidar, pràcticament impossible. Els records són constants i la subsistència no es va fer més fàcil un cop alliberades. No en tenien cap idea del que havien suportat perquè ningú ho va explicar a aquelles joves el que significava una guerra o una violació. Recordem que les víctimes que surten a la pel·lícula van ser arrencades dels seus pares als 13 i 14 anys. Quan la guerra va finalitzar eren joves de 18 anys perdudes en una localització estrangera.

La cinta cinematogràfica s'ocupa de mostrar les més de 1000 manifestacions portades a terme. A més, s'ensenyen entrevistes i conferències donades per dones de confort. El títol de la pel·lícula esmenta l'objectiu de tots aquests moviments, una disculpa.

5.2.2. Herstory

Director: Min Gyu-Dong

Any d'edició: 2018

Durada: 2h 1m

País: Corea del Sud

Idioma: Coreà, Japonès

Sinopsi: La propietària d'una agència de viatges es veu obligada a obrir un centre de trucades anònimes per a víctimes d'esclavitud sexual durant la Segona Guerra Mundial, així podrà redimir el nom del seu negoci després d'acusacions de prostitució. El que pretenia tenir una duració de tres mesos es converteix en l'objectiu de més de 6 anys. Les dones de confort que es presenten s'enfronten en un judici amb Japó i experimenten la prolongació del cas.

La pel·lícula de *Herstory* recorre els anys de judici que van haver d'experimentar les dones de confort que van presentar una demanda en els anys 90. Durant tota l'obra s'intenta conscienciar l'espectador de la gran vergonya que la societat els va fer sentir inclús sense haver donat mai testimoni. Les dones donaven per fet que serien assenyalades al donar declaracions i, no tan sols això, que serien insultades i marginades, fet que es mostra.

Al començament de la pel·lícula, s'obre un centre en què les dones poden contactar per telèfon i posar en manifest l'esclavitud sexual soferta. Les trucades o visites

eren escasses i algunes les realitzaven persones per emetre odi i desitjos de fracàs. Les víctimes n'eren conscients i és per això que, fins i tot elles, no en volien saber res. El trauma era prou important per reviure'l i la pressió social era difícil de suportar. Aleshores, en el judici que es va realitzar (al Japó) tan sols es van presentar quatre dones de les deu dones que es podien apreciar en el centre de testimonis presentats en l'obra.

Igual que en la realitat, es mostra com en els mitjans de comunicació els polítics japonesos anomenaven les dones prostitutes i les acusaven de mentideres en donar unes declaracions fictícies amb l'objectiu d'aconseguir una compensació monetària. Eren considerades dones brutes per molts nadius japonesos tant al principi com al final del judici. Fins i tot, se les va negar l'estada en hotels japonesos, atès que els altres clients refusaven d'utilitzar els mateixos banys i mantes que elles usessin. En una de les escenes en què les víctimes estan a punt d'utilitzar els banys públics es mostren les cicatrius i tatuatges, de caire insultant, fixats en els cossos de les dones. Una d'elles explica que el seu abdomen carrega els senyals dels talls que va rebre quan els japonesos van adonar-se que estava embarassada. Llavors van arrencar-li el fetus, que van llençar. Com a conseqüència va perdre la possibilitat de concebre fills.

Les malalties sexuals també són presents en l'obra. Una de les víctimes declara que tan ella com altres noies no volien fer ús del condó per emmalaltir i així poder lliurar-se de ser abusades. Desgraciadament per a la seva voluntat, els japonesos les tractaven amb injeccions contra la sífilis. Els danys també eren psicològics: un cop alliberades es consideraven inhumanes i privades de tenir una vida decent per culpa dels abusos verbals.

Finalment, el judici es clausura al cap de 6 anys amb una compensació econòmica per a cada testimoni obviant la disculpa que reclamaven les dones de confort. Les víctimes es van negar a acceptar els diners, ja que no era el que vertaderament anhelaven. Basada en els fets reals, l'obra finalitza explicant que les dones que van anar a la cort van morir sense rebre la disculpa. L'última dona amb vida va defallir a l'any 2017.

5.2.3. Comfort Women (1992)

Director: Bruce Lee, Wang Gang

Any d'edició: 1992

Durada: 1h 27m

País: Xina

Idioma: Cantonès, Mandarí

Sinopsi: La reportera Tomi Akiyama descobreix la xarxa d'estacions de confort que s'està portant a terme als camps militars. Aleshores es proposa utilitzar el seu poder repercutiu per donar a conèixer al poble japonès el que està succeint. Malgrat això, Akiyama és segrestada i forçada a viure de primera mà el que comportava ser una dona de confort, amb tots els seus perills, danys i penes.

En un primer instant, la pel·lícula *Comfort Women (1992)* atorga informació sobre les dones de confort, de com van ser coaccionades i enganyades per prostituir-se involuntàriament. Les dones venien de diferents llocs d'Àsia i poques entenien el japonès. Eren totes traslladades en camions cap a diferents localitzacions en grups amplis. S'ha de destacar el bany que ordenen a les dones un cop arriben al camp militar i el discurs sobre exercir com a dona de confort (cap testimoni en fa constància). Les dones es donen un primer bany totes juntes i tot seguit es dirigeixen a una estança on són pressionades amb el fet de servir els soldats en nom de l'Emperador. També són il·lustrades amb l'ús de preservatius i en com usar-los. Era de gran importància que les dones en fossin conscients que si alguna d'elles era infectada amb una malaltia de caire sexual o es quedava embarassada seria executada.

Els soldats deixaven clar que consideraven les dones de confort el seu bany públic, obviant cap caràcter que les feia ser humanes. Els abusos físics eren naturals amb una mentalitat com aquesta. Així doncs, les morts de les dones tenien dues fonts principals: abús físic o suïcidis. L'obra també mostra un intent de fugir per part de les víctimes. Desafortunadament l'intent no tingué èxit, perquè se les disparava, se les colpejava i eren maltractades en ser atrapades.

Els grups de dones reclutades eren liderats per una mestressa que les oferia i a canvi demanava un preu. S'encarregava de seguir les tropes i de vendre les noies als soldats com si fossin un producte. En un instant de la pel·lícula, la mestressa

justifica els seus actes amb el seu desig de ser recordades per donar benestar als soldats i donar-los ànims per continuar lluitant en la guerra.

Setmanalment es feien revisions mèdiques per assegurar-se que cap dona estigués infectada o en estat. Aleshores el personatge principal, la reportera *Tomi Akiyama*, aconsegueix ometre dues d'aquestes inspeccions. D'aquesta manera, infectada amb una malaltia venèria, pretén infectar tots els soldats que li siguin possible com a venjança. És llavors quan l'envien als laboratoris per utilitzar-la com a rata de laboratori, és a dir, fer-la servir per realitzar proves o investigacions. Finalment, l'article que redacta durant tot el seu estat en captiveri és cremat per oficials japonesos, els quals al·leguen que tot pertany al passat i és millor oblidar-ho.

5.2.4. Snowy Road

Directora: Lee Na-Jeong

Any d'edició: 2017

Durada: 2h 2m

País: Corea del Sud

Idioma: Coreà, Japonès

Sinopsi: Dues joves de diferent classe social, Kang Young Ae i Choi Jong Bun, es veuen envoltades en la mateixa situació al ser segrestades per soldats japonesos. La seva fortuna és narrada per una d'elles anys més tard a una noia desamparada de disset anys, mateixa edat que els dos principals personatges experimenten abús sexual i altres crims.

El personatge que condueix la història *Choi Jong Bun* és una de les dues noies que protagonitzen la pel·lícula. Les dues són de procedència socioeconòmica diferents. Llavors, la narradora s'envolta d'una vida més humil, fet que la priva d'anar a l'escola. Les dones no podien anar a estudiar tant fàcilment. En canvi, el seu germà més petit sí assistia, ja que es reclutaven els joves com a soldats. Les classes s'impartien en japonès i s'imposava l'orgull de la nació i el servei a l'Emperador.

Les estudiants, suposadament, es dirigeixen cap a Japó amb el fi d'ajudar a la nació i tenir una millor instrucció. Aleshores, un home li ofereix a *Jong Bun* un viatge a Japó per realitzar el mateix que les alumnes del col·legi i aconseguir una vida millor. La jove s'hi nega. Més tard, aquella nit, *Jong Bun* i una de les estudiants destinades

al país veí es troben en un camió ple de noies igualment segrestades. En la pel·lícula es mostra com rapten a *Jong Bun* mentre el cel és fosc i no està present la seva mare.

Aquell camió les transportava a un camp militar per exercir com a dones de confort. Allí les tanquen en habitacions minúscules similars a les d'una presó. Les noies estaven custodiades i vigilades per una mestressa, la qual atorgava les noies als soldats a l'entrada. També s'ocupava de rebre els diners i de lliurar medicina a les joves. Els soldats no volien escoltar cap altra llengua que no fos el japonès, el coreà era prohibit. Les noies com Jong Bun no tenien coneixement de l'idioma i ni sabien escriure o llegir la seva pròpia llengua.

El no usar condons perillaven els embarassos i infeccions de malalties per transmissió sexual. Les joves embarassades eren forçades a prendre una medicina per avortar. Si la panxa els creixia, eren assassinades. El mateix succeïa amb les infeccions. Aquelles dones infectades rebien tractament. Les que superaven l'estat greu de la malaltia, és a dir, no hi havia progrés visible de recuperació també eren matades. A tall d'exemple, a l'obra es mostra un intent de suïcidi en aigües congelades però sense èxit. Els soldats apallissaven les joves quan realitzaven intents de fuga o suïcidi.

Es parla de dones japoneses que tenien cura dels soldats i rebien diners, una mena d'estatus més alt que les dones de confort. Les víctimes d'esclavitud sexual havien de seguir les tropes allà a on anessin. En un instant de la obra, vesteixen les joves amb roba d'infermeres per fer-ne una fotografia i mantenir falses evidències.

Finalment, quan ja no eren considerades com a necessàries les ajuntaven per tal de disparar-les, ja que deixar-les lliures no era una opció, era indispensable esborrar qualsevol evidència. Les dones que sobreviuen preferien mentir sobre els fets abans que acceptar el sofriment de ser una dona de confort.

5.2.5. I Can Speak

Director: Kim Hyun-Seok

Any d'edició: 2017

Durada: 1h 59m

País: Corea del Sud

Idioma: Coreà, Anglès

Sinopsi: Un treballador d'oficina anomenat Sr. Park intenta adaptar-se en el seu nou lloc de treball. D'altra banda la senyora Na Ok Boon, una dona gran aparentment capficada a transmetre a l'empresa del Sr. Park les il·legalitats que la gent comet a la seva vida quotidiana. Segons avança la filmació descobrim un passat de la sra. Ok Boon que té a veure amb la Segona Guerra Mundial i els crims de l'exèrcit japonès. Podem observar les dificultats que va tenir Ok Boon per testificar com a *dona de confort* davant de la cort de Washington.

Na Ok-Boon és el personatge principal de la pel·lícula *I Can Speak*. Juntament amb una altra dona, anomenada Jung Sim, són víctimes de l'esclavitud sexual en la Segona Guerra Mundial. *Jung Sim* és representada com a una dona deliberada a explicar el crims que va patir per aconseguir donar una veu i no morir sense haver parlat. Per culpa de l'edat, la seva memòria s'esvaeix cada cop més intensament a causa d'algun tipus de demència. És aleshores quan *Na Ok-Boon* es veu obligada a donar el seu testimoni per complir amb el desig final de qui va experimentar els mateixos abusos i va salvar-li la vida.

Durant l'última part de la filmació, s'exposa un dels judicis realitzats a Washington contra la nació japonesa. En aquest judici *Ok-Boon* manifesta que va ser obligada a exercir com a dona de confort als tretze anys a Manchuria. La protagonista mostra les cicatrius i tatuatges per constatar davant dels jutges que vertaderament va sofrir els abusos sexuals esmentats. *Na Ok-Boon* es veu obligada a ensenyar les ferides ja que l'auditori qüestiona la seva credibilitat com a testimoni en no haver-se enregistrat en el procés de verificació de les dones de confort. Les dones de confort havien de fitxar-se com a tal a Corea, és a dir, reconèixer haver sigut víctimes de l'esclavitud sexual per constatar davant dels ulls legals que eren dones de confort.

Na Ok-Boon tenia la promesa d'amagar tots els fets fins la seva mort. Igualment, durant la pel·lícula es centra en l'estudi de la llengua anglesa. Segons *Ok-Boon*, tenia molt clar que un dia hauria de continuar amb el camí que estava conduint *Jung*

Sim. La protagonista explica que era necessari tenir coneixement d'aquesta llengua ja que el traductor de *Jung Sim* en una de les seves entrevistes havia interpretat malament tot el seu discurs. Per això, les dues estudiaven anglès. D'aquesta manera les seves vivències no eren tergiversades.

Es mostra lleument escenes sobre el passat i la vida en les *estacions de confort*. Es dona importància en el fet de l'intent de suïcidi per part de la protagonista. A llarg termini, s'expressa que *Ok-Boon* es mostra poc recíproca al ser tocada per altra gent, fins i tot, en posat alerta. Una de les víctimes que testimonien en el judici explica que va tallar-se els cabells per tal de veure's menys atractiva. Per desgràcia, les seves accions la van convertir en un objecte que provocava curiositat. S'observa la primera posició dels jutges, distant i incrèdula. Aleshores, un cop mostrades les cicatrius de la víctima s'inunda la cort d'empatia. Malgrat tot, a l'acabament dels testimonis reben insults per part dels japonesos presents.

L'objectiu del judici per part de les víctimes és la disculpa de Japó. Desitgen rebre-la abans que sigui massa tard. A més, desitgen un reconeixement històric perquè no torni a succeir. L'obra recorda la primera victòria a favor de les dones de confort a l'any 2007.

5.2.6. Spirit's Homecoming

Director: Cho Jung-Rae

Any d'edició: 2016

Durada: 2h 7m

País: Corea del Sud

Idioma: Coreà

Sinopsi: En un ambient espiritual, molt tradicional coreà, el passat de Young Hee com a esclava sexual durant la Segona Guerra Mundial recobra vida amb una noia acollida per una sacerdotessa. Les cruels atrocitats que va viure juntament amb una altra jove segrestada, a qui tenia gran apreciació, són mostrades durant tota la pel·lícula catalogades com a infern. Young Hee aconsegueix pau al retrobar el seu esperit amb el de la seva companya.

Spirit's Homecoming aborda el tema dels enganys laborals pel segrest de joves amb la intenció de prostituir-les. En un primer instant, la pel·lícula fa saber que existien rumors del rapte de persones i, que tals persones no tornaven a aparèixer.

Una de les protagonistes infant de la filmació és arrastrada davant dels seus pares en la seva pròpia casa sense cap mena d'explicació als 14 anys. La jove més endavant es troba envoltada d'altres noies de la seva edat aproximadament, seguint ella la menor, confuses dins un camió. Elles mateixes creen especulacions sobre el seu destí tals com acabar treballant en una fàbrica de sabates. Les noies finalitzen en localitzacions diferents per grups.

La pel·lícula deixa veure com aquestes noies són liderades per algú amb ambicions econòmiques, és a dir, s'obvia l'empatia humana per l'obtenció de beneficis. La mestressa que actua com a propietària de les joves també els prohibeix cap idioma que no sigui el japonès. Les inspeccions mèdiques són presents just arribar al brodel de forma violenta. Els abusos sexuals es mostren de manera brutal, amb una jove inconscient. Les violacions estan annexades amb la violència i la brutalitat física. Fins i tot, s'exposen els desitjos eròtics dels soldats tals com vestir d'una forma específica a les joves. Les noies són abusades inclús quan menstruen. També es presenten dones que han perdut la raó a causa del shock.

Els intents de fugir es veuen impossibles. Les noies són buscades tan bon punt les noten absents. Els japonesos són capaços de disparar-les per tal de no deixar-les escapar. Segons els soldats, les dones de confort no són considerades humanes sinó prostitutes amb un sol propòsit: la satisfacció dels militars. Llavors, les dones que estan malaltes o incapaces de satisfer el seu desig sexual són eliminades davant de les altres joves. Els cossos són cremats per no deixar evidències. Els propis soldats japonesos són presionats per tenir un mateix pensament, aquells qui s'oposen no són dignes de seguir en les tropes militars, per tant, també son afussellats.

5.2.7. City of Life and Death

Director: Lu Chuan

Any d'edició: 2009

Durada: 2h 13m

País: Xina

Idioma: Mandarí, Japonès

Sinopsi: Els japonesos arriben a Nanjing i aconseguen envair la ciutat. Es mostren les perspectives de la guerra d'un soldat japonès i d'un civil de nacionalitat xinesa. Les brutalitats contra la població xinesa són majors a la resistència que oposen els civils, obligats a quedar-se a la ciutat pel tancament de la capital. La massacre segueix durant setmanes. Les violacions, assassinats i bombardejos són presents durant tota la filmació

Els militars japonesos acaben de conquerir *Nanjing* i els carrers es veuen negats de cadàvers i saquejos. Tanmateix, es mostra una fila de joves lligades amb cordes i dirigides per soldats per tal de ser abusades. També s'exhibeixen cossos nus femenins deixats al sòl, amb evidències de maltracte i tortures. En canvi, els civils masculins són assassinats en massa i les seves extremitats utilitzades per fer burla de la població xinesa.

En el camp militar, el soldat japonès protagonista de mostrar la conducta de l'exèrcit és informat sobre la presència de les dones de confort. Aquestes dones són presentades com a persones dolces i amables de nacionalitat japonesa. El tipus de dona que es mostra com a dona de confort primerament es presenta com algú voluntari i amb experiència en el servei, una dona que no es resisteix. Més endavant, el mateix personatge s'introdueix com a submís, pres de la rutina i sotmès a exercir com a dona de confort, en altres paraules, es pot determinar una obligació darrere del seu comportament. D'altra banda, s'exposa l'ús de condó en l'acte sexual dins les habitacions però també s'esmenten antecedents d'haver-hi MTS en els brodels.

No tan sols succeeixen violacions als carrers o als brodels sinó que els soldats assalten una casa de civils refugiats. En aquest cas, es parla de violacions a infants. Els abusos cessen al haver-hi un home nazi present. En conseqüència d'aquest esdeveniment, les dones de la residència decideixen tallar-se el cabell i vestir roba d'home com a mètode de supervivència. Malgrat tot, els militars es basen en

trampes i enganys per poder atrapar-les. No només aconsegueixen capturar-les sinó que també la seva feredat arriba a crims tals com llençar les dones des d'una finestra de gran altura. A més, forcen l'arravatada de les mullers, filles i germanes dels agredits. Prometen el seu retorn en tres dies.

Els soldats tenen en les seves mans la vida de centenars de dones. És llavors quan ordenen que cent d'elles es diposin a l'entreteniment dels soldats. Es comprometen a tornar-les en 3 setmanes. Els oficials afegeixen que totes aquelles joves de cabell arissat i pintallavis segur que són prostitutes.

Un cop tenen en possessió a les víctimes, s'aclareix que els oficials d'alt rang tindran prioritat en fer-ne ús dels brodels. Tanmateix s'apliquen costos: una dona japonesa té un preu superior al d'una jove d'origen xinès o coreà. Limiten l'acte a 15 min. Les noies romanen en llits separats per llençols. Darrerament es veuen els cossos inerts de dones que no han sobreviscut als mals tractes.

5.2.8. The Flowers of War

Director: Zhang Yimou

Any d'edició: 2011

Durada: 2h 25m

País: Xina

Idioma: Mandarí, Japonès, Anglès

Sinopsi: L'enterrador de morts John Miller es veu involucrat en un servei funerari en un convent de Nanjing mentre els japonesos ocupen la ciutat, l'anomenada Masacre de Nanjing. Les circumstàncies l'obliguen a refugiar-se juntament amb una colla de joves adolescents i, més endavant, amb un grup de prostitutes.

Un convent cristià esdevé el lloc de refugi de les alumnes creients i, més endavant, d'un grup de dones dedicades a la prostitució. Aquestes dones aconsegueixen entrar a l'edifici saltant les muralles i obrint les portes de l'església, ja que no tenen cap més lloc on protegir-se de la brutalitat de la guerra. La colla de joves aprenents no rep de forma benvinguda a les prostitutes. Fins i tot, una de les noies assegura que no les considera persones sinó éssers bruts. És per això que, en un moment es nega a compartir el bany amb elles.

Els japonesos irrompen el convent deixant clar que busquen les alumnes i, adonant-se de les edats de les joves, suposen que són verges. Les dones prostitutes aconsegueixen amagar-se al celler de la construcció. Les estudiants, en canvi, són arrastrades per la roba i estirades pels cabells, maltractades, abusades i, inclús, a una jove la tiren des de dalt de les escales defallint al instant. Els soldats marxen a causa d'alarmar-se per l'atac d'un soldat xinès. Els infants tracten de suïcidar-se després de viure aquest succés.

Aleshores, un oficial japonès (qui sembla ser coronel) accedeix al convent acompanyat d'altres militars i ofereix una disculpa. Demana comprensió i al·lega que en temps de guerra els comportaments irracionals poden esdevenir ocasionalment i, per tant, són inevitables. Llavors assegura atorgar protecció a les joves aprenents de l'església i els hi obsequia aliment. A canvi, desitja tornar a visitar-les per escoltar-les cantar. El protagonista, *John Miller*, desconfia de les paraules de l'oficial i les posa en dubte.

Dues de les dones que exerceixen com a prostitutes decideixen sortir en busca d'objectes que aparentment s'han endescuidat al bordell. Mitjançant la seva ruta, s'observen els cossos inerts i apilats de civils al carrer. Es contempen els cadàvers nus de dones que molt probablement han sigut violades. Finalment, a una de les dones la disparen i, a l'altra, l'atrapen per abusar d'ella múltiples vegades per diferents soldats. Al capdavant, acaben assassinant-la clavant-li una baioneta.

El coronel retorna altra cop al convent i convida les alumnes a cantar a una celebració portada a terme pels militars. *John Miller*, encara que s'hi nega i afirma que troba aquesta invitació un acte irracional, es veuen obligats a obeir les seves ordres. Les dones prostitutes creuen fermament que aquesta convocatòria té un altre significat: l'esclavitud sexual de les joves. Llavors, es vesteixen i es maquillen per substituir les estudiants d'anar amb els nipons.

5.2.9. Twenty Two

Director: Ke Guo

Any d'edició: 2015

Durada: 1h 39m

País: Xina

Idioma: Mandarí.

Sinopsi: Les veus de vint-i-dues víctimes forçades a exercir com a dones de confort. Les condicions de vida i els seus objectius són presents durant tot el documental. Un enfocament en la vida quotidiana dels testimonis, un apropament als crims patits i els motius del silenciament.

Les dones de confort han sigut trobades a cadascun dels llocs ocupats pels japonesos. És per això que les víctimes entrevistades tenen nacionalitats diverses. Protagonitzen testimonis tan de dones vives com difuntes en l'any d'edició de la pel·lícula.

Sorgeix l'engany laboral en una dona que tenia les expectatives de treballar en una fàbrica de mitjons. Malauradament, els seus plans es van veure ofuscats per les violacions contínues per part dels japonesos. La mort esperava cada jove que intentés escapar-se. Una de les víctimes també expressa que va ser coaccionada a rentar roba mentre es veia forçada a exercir com a dona de confort. Fins i tot, un dels testimonis argumenta que la utilitzaven, a ella i altres habitants del seu poble, a recollir fruita dels arbres. A les nits se sentien crits dels abusos a qualsevol noia a la vista dels nipons.

Els establiments on es portaven a terme les violacions eren molt precaris. Es parla de coves i llits de maons. Les localitzacions estaven protegides per soldats. En una sola ciutat es trobaven desenes d'*estacions de confort* liderades per japonesos, i també per coreans. Les tortures i prohibicions eren presents en aquest tipus de lloc.

Les dones tenen un rostre envellit i són conscients que amb el progrés del temps la seva memòria va perdent validesa. Moltes entrevistades conclouen les seves declaracions negant-se a compartir més informació de la que ja han donat. Això és degut al gran dolor que els hi provoca tornar a recordar el passat, un sentiment d'incomoditat.

Es mostren situacions les quals les dones es veuen acompanyades, amb família o, d'altra banda, la mort d'alguna d'elles pràcticament sola. Un dels testimonis no accepta la publicació del seu rostre ja que la seva preocupació és afectar els seus familiars. Aquest pensament pot haver sorgit de l'experiència d'altres víctimes. A la pel·lícula es fa saber que els veïns d'una dona de confort van insultar-la en observar que rebia visites entrevistadors. Segons els seus conciutadans, la consideraven una coreana a qui els japonesos havien fet coses.

Apareixen individus devots al benestar de les dones de confort. Un fotògraf d'origen coreà, pretén utilitzar el seu ofici per donar a conèixer els fets que es troben encara amagats. Finalitzen amb la conclusió que haver parlat públicament tan sols ha servit per exposar les víctimes davant la seva nació sense haver rebut cap disculpa ni compensació econòmica.

6. Fonts consultades comentades

6.1. Articles i llibres

JUNQUERAS I VIES, Oriol et al. *Història del Japó*. Editorial UOC. Barcelona, 2011. 349.

L. WALKER, Brett. *Historia de Japón*. AKAL. Madrid, 2015. 383.

REES, Laurence. *El holocausto asiático; Los crímenes japoneses en la Segunda Guerra Mundial*. CRÍTICA. Memoria Crítica. 2009. 256.

6.2. Cinematografia

BAN, Zhongyi. *Gai Shanxi and Her Sisters*. Xina, 2007. 80 min.

BAN, Zhongyi. *Give me the Sun*. Japó, 2017. 108 min.

BYUN, Young-joo. *Habitual Sadness*. Corea del Sud, 1997. 71 min.

BYUN, Young-joo. *My Own Breathing*. Corea del Sud, 1999. 77 min.

BYUN, Young-joo. *The Murmuring*. Corea del Sud, 1995. 93 min.

CHO, Jung-rae. *Spirit's Homecoming*. Corea del Sud, 2016. 127 min.

CONNYOUNG MOON, Jennifer. *Comfort Women, One Last Cry*. Corea del Sud, 2013. 52 min.

DEZAKI, Miki. *Shusenjo: The Main Battleground of the Comfort Women Issue*. Estats Units, 2019. 160 min.

GUTTENTAG, Bill. *Nanking*. Estats Units, 2007. 88 min.

HSIUNG, Tiffany. *The Apology*. Canada, 2016. 104 min.

HSIUNG, Tiffany. *Within Every Woman*. Canada, 2011. 34 min.

KE, Guo. *Twenty Two*. Xina, 2016. 112 min.

KIM, Dong-won. *63 Years On*. Corea del Sud, 2008. 60 min.

KIM-GIBSON, Dai Sil. *Silence Broken: Korean Comfort Women*. Corea del Sud, 2000. 88 min.

KIM, Hyun-seok. *I Can Speak*. Corea del Sud, 2017. 119 min.

LANDER, Ned. *Fifty Years of Silence*. Australia, 1995. 55 min.

LEE, Bruce. *Comfort Women*. Xina, 1992. 87 min.

LEE, Na jeong. *Snowy Road*. Corea del Sud, 2015. 122 min.

LU, Chuan. *City of Life and Death*. Xina, 2009. 133 min.

MIN, Kyu-dong. *Herstory*. Corea del Sud, 2018. 121 min.

SATORU, Mizushima. *The Truth about Nanjing*. Japó, 2007.

SEKIGUCHI, Noriko. *Senso Daughters*. Australia, 1989. 55 min.

SEOK, Hein. *The House of Sharing*. Estats Units, 2011. 84 min.

SEON, Lim. *The Last Comfort Women*. Corea del Sud, 2015.

SONG, Won-Geun. *My Name Is Kim Bok Dong*. Corea del Sud, 2019. 107 min.

TAKAMORI, Ryuichi. *Military Comfort Women*. Japó, 1974. 86 min.

TAMAKI, Matsuoka. *Torn Memories of Nanjing*. Japó, 2009. 84 min.

WU, Ziniu. *Don't Cry, Nanking*. Xina, 1995. 110 min.

VAN OSCH, Frank. *Because we were beautiful*. Indonesia, 2010. 60 min.

ZHANG, Yimou. *The Flowers of War*. Xina, 2011. 145 min.

6.3. Articles de diaris digitals

ABC. «La prostituta militar de 15 años a la que su gobierno obligó a mantener 50 relaciones sexuales al día» [en línia]. ABC. Actualització: 2 de juliol de 2015. <<https://www.abc.es/cultura/20150702/abci-segunda-guerra-prostituta-japon-201507021157.html?ref=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>>. [Consulta: 12 d'abril de 2021].

ASSOCIATED PRESS. «Li Xiuying, 86; Survivor of Japanese Atrocities in Nanking Became an Advocate for Victims» [en línia]. Los Angeles Times. Publicació: 10 de desembre de 2004. <<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2004-dec-10-me-li10-story.html>>. [Consulta: 20 de juny de 2021].

CHELALA, César. «The human tragedy of “comfort women”» [en línia]. Wall Street International. Publicació: 28 de maig de 2021. <<https://wsimag.com/culture/65930-the-human-tragedy-of-comfort-women>>. [Consulta: 12 de setembre de 2021].

DIAZ MEYER, Cheryl. «Why These World War II Sex Slaves Are Still Demanding Justice» [en línia]. NPR. Publicació: 5 de desembre de 2020.

<<https://www.genocidewatch.com/single-post/why-these-world-war-ii-sex-slaves-are-still-demanding-justice> >. [Consulta: 2 d'abril de 2021].

FELDEN, Esther. «Former comfort woman tells uncomfoting story» [en línia]. DW. Publicació: 2 de setembre de 2013. <<https://www.dw.com/en/former-comfort-woman-tells-uncomfoting-story/a-17060384> >. [Consulta: 23 de juliol de 2021].

GUTIÉRREZ VIVAS, Noelia. «Las «mujeres de confort» y la incomodidad de reconocer el pasado» [en línia]. Archivos de la Historia. Noelia Gutiérrez Vivas. Publicació: 14 de març de 2018. <<https://archivoshistoria.com/las-mujeres-confort/>>. [Consulta: 23 de juliol de 2021].

HANKYOREH «[Photo] Another former comfort woman passes away» [en línia]. Hankyoreh. Publicació: 11 de juliol de 2016. <https://www.hani.co.kr/arti/english_edition/e_national/751797.html>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

HONG, Young-duk. «Family members of “comfort women” victims call for new legislation to punish historical distortion» [en línia]. Hankyoreh. Publicació: 3 de març de 2021. <<https://www.hani.co.kr/arti/PRINT/985263.html>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

LEE, Eunsook. «Refuting Revisionists' Attempts to Whitewash Atrocities Committed Against “Comfort Women”» [en línia]. Ms. Magazine. Publicació: 17 de maig de 2021 <<https://msmagazine.com/2021/05/17/comfort-women-feminist-kim-soon-duk-asian-women/>>. [Consulta: 13 de setembre de 2021].

LEE, Jeong-gyu. «Remembering Bae Bong-gi, the first comfort woman to testify about her experiences as sex slave» [en línia]. Hankyoreh. Publicació: 18 de març de 2019. <http://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_international/886367.html>. [Consulta: 26 d'agost de 2021].

MCCARTHY, July. «Philippine Survivor Recounts Her Struggle As A 'Comfort Woman' For Wartime Japan» [en línia]. NPR. Publicació: 29 de novembre de 2020. Actualització: 31 de gener de 2021. <<https://www.npr.org/2020/11/29/939811000/philippine-survivor-recounts-her-struggle-as-a-comfort-woman-for-wartime-japan?t=1626253034881>>. [Consulta: 2 d'abril de 2021].

MUN, Sang-deok. «'Comfort woman' survivor says she won't be used anymore» [en línia]. Korea JoongAng Daily. Sarah Kim. Publicació: 14 de maig de 2020. <<https://koreajoongangdaily.joins.com/2020/05/14/socialAffairs/comfort-women-japan-Lee-Yongsoo/20200514193400307.html>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

NEWS AGENCY, Yonhap «Number of surviving Korean sex slavery victims falls to 40» [en línia]. Yonhap News Agency. Publicació: 10 de juliol de 2016. <<https://en.yna.co.kr/view/AEN20160710002200315>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

NEWS, BBC. «Las esclavas sexuales de la Segunda Guerra Mundial que obligaron a Japón a disculparse y pagar» [en línia]. BBC News. Publicació: 28 de desembre de 2015. <https://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/12/151228_japon_corea_esclavas_sexuales_mujeres_comfort_disculpas_compensacion_aw>. [Consulta: 23 de juliol de 2021].

Q. SEELYE, Katharine. «Jan Ruff-O'Herne, Who Told of Wartime Rape by the Japanese, Dies at 96» [en línia]. The New York Times. Publicació: 10 de setembre de 2019. Actualització: 23 de març de 2020. <<https://www.nytimes.com/2019/09/10/world/australia/jan-ruff-oherne-dead.html>>. [Consulta: 18 de setembre de 2021].

RHEE DEVINE, Maija. «A Korean comfort woman and a Japanese officer» [en línia]. The Korea Times. Publicació: 5 d'agost de 2015. <https://www.koreatimes.co.kr/www/news/opinion/2015/08/162_184265.html>. [Consulta: 13 de setembre de 2021].

SHIN, Hyon-hee. «'Comfort women': Living, harrowing mark on history» en línia]. The Korea Herald. Publicació: 17 d'agost de 2014. <<http://www.koreaherald.com/view.php?ud=20140817000197>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

SOH, Young-A. «A Korean comfort woman in Okinawa outcries once again in 40 years» [en línia]. The Dong-a Ilbo. Publicació: 31 de juliol de 2018. <<https://www.donga.com/en/article/all/20180731/1407790/1>>. [Consulta: 26 d'agost de 2021].

6.4. Webs en suport digital

ALLEN, Paula. «Al cabo de 70 años, las “mujeres de solaz” hablan para que la verdad no muera» [en línia]. Amnistia Internacional. Mèxic. Publicació: 2 de setembre de 2015. <<https://www.amnesty.org/es/latest/campaigns/2015/09/70-years-on-comfort-women-speak-out-so-the-truth-wont-die/>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

ASIAN WOMEN'S FUND. «How did the Comfort Women Issue come to light?» [en línia]. Arxius històrics del Museu Digital de la Asian Women's Fund. Japó. Publicació: març de 2007. <<https://www.awf.or.jp/e2/survey.html>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

ASIAN WOMEN'S FUND. «The Life in Comfort Stations» [en línia]. Arxius històrics del Museu Digital de la Asian Women's Fund. Japó. Publicació: març de 2007. <<https://www.awf.or.jp/e1/facts-12.html>>. [Consulta: 14 de juny de 2021].

ASIAN WOMEN'S FUND. «Women made to become comfort women - South Korea» [en línia]. Arxius històrics del Museu Digital de la Asian Women's Fund. Japó. Publicació: març de 2007. <<https://www.awf.or.jp/e1/korea.html>>. [Consulta: 18 de març de 2021].

BLAKEMORE, Erin. «The Brutal History of Japan's 'Comfort Women'» [en línia]. AMC Networks International. Publicació: 20 de febrer de 2018. Actualització: 21 de juliol de 2019. <<https://www.history.com/.amp/news/comfort-women-japan-military-brothels-korea>>. [Consulta: 15 de gener de 2021].

CWJC. «Comfort Women, Justice Coalition» [en línia]. CWJC. <<https://remembercomfortwomen.org/>>. [Consulta: 28 de gener de 2021].

HISTORY EDITORS. «Nanking Massacre» [en línia]. AMC Networks International. Publicació: 9 de novembre de 2009. Actualització: 7 de juny de 2019. <<https://www.history.com/topics/japan/nanjing-massacre>>. [Consulta: 13 d'abril de 2021].

HISTORY TOPICS. «Kaneda Kimiko» [en línia]. Classes History Topics. <<http://www.ipc.hokusei.ac.jp/~z00323/classes/history/topics/women/comfort/kaneda160.html>>. [Consulta: 18 de març de 2021].

LUCK, Annemarie. «No comfort in the truth: It's the episode of history Japan would rather forget. Instead comfort women are back in the news» [en línia]. Sage Journals. Publicació: 9 d'abril de 2018. <<https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0306422018770099>>. [Consulta: 26 d'agost de 2021].

PARK KIM, Wooki. «Remembering Bae Bong-ki» [en línia]. Kyeol. Research Institute on Japanese Military Sexual Slavery. Publicació: 9 de març de 2019. Actualització: 1 de setembre de 2021. <<https://kyeol.kr/en/node/133>>. [Consulta: 1 d'octubre de 2021].

UNIVERSIDAD DE MÁLAGA. «Semana de la mujer; Kim Hak-sun» [en línia]. Universitat de Málaga. Málaga. Actualització: 23 de setembre de 2021. <<https://www.uma.es/oficinapuentecorea/noticias/semana-de-la-mujer-kim-hak-sun/>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

WIKIES. «Jan Ruff O'Herne» [en línia]. Wiki. <https://wikies.wiki/wiki/en/Jan_Ruff_O%27Herne>. [Consulta: 18 de setembre de 2021].

WIKIMEDIA COMMONS. «File:LI Xiuying in hospital, Nanking massacre.jpg» [en línia]. Wikimedia Commons, the free media repository. Actualització: 19 de gener de 2018.

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:LI_Xiuying_in_hospital,_Nanking_massacre.jpg>. [Consulta: 20 de juny de 2021].

WIKIPEDIA. «Bahay na Pula» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Publicació: 6 d'agost de 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Bahay_na_Pula>. [Consulta: 18 d'agost de 2021].

WIKIPEDIA. «Chung Seo-woon» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 19 de juliol de 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Chung_Seo-woon>. [Consulta: 20 d'agost de 2021].

WIKIPEDIA. «Herstory (film)» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 29 de juny de 2021. <[https://en.wikipedia.org/wiki/Herstory_\(film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Herstory_(film))>. [Consulta: 3 de setembre de 2021].

WIKIPEDIA. «Jan Ruff O'Herne» [en línia]. Wikipedia, la enciclopedia libre. Actualització: 27 de febrer de 2020. <https://es.wikipedia.org/wiki/Jan_Ruff_O%27Herne>. [Consulta: 17 de setembre de 2021].

WIKIPEDIA. «Jan Ruff O'Herne» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 24 de setembre de 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Ruff_O%27Herne>. [Consulta: 17 de setembre de 2021].

WIKIPEDIA. «Kim Bok-dong» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 28 de gener de 2021 <https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_Bok-dong>. [Consulta: 12 de setembre de 2021].

WIKIPEDIA. «Kim Hak-sun» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Publicació: 19 d'agost de 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_Hak-sun>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

WIKIPEDIA. «Kim Soon-duk» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 30 de març de 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Kim_Soon-duk>. [Consulta: 13 de setembre de 2021].

WIKIPEDIA. «Kisaeng» [en línia]. Wikipedia, la enciclopedia libre. Actualització: 14 de juliol d 2019 <<https://es.wikipedia.org/wiki/Kisaeng>>. [Consulta: 26 d'agost de 2021].

WIKIPEDIA. «Kono Statement» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 11 de maig de 2021. <https://en.wikipedia.org/wiki/Kono_Statement>. [Consulta: 14 de juny de 2021].

WIKIPEDIA. «Lee Yong-soo» [en línia]. Wikipedia, la enciclopedia libre. Actualització: 7 d'abril de 2021. <https://es.wikipedia.org/wiki/Lee_Yong-soo >. [Consulta: 24 de juliol de 2021].

WIKIPEDIA. «The Apology (film)» [en línia]. Wikipedia, the free encyclopedia. Actualització: 28 de novembre de 2020. <[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Apology_\(film\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Apology_(film)) >. [Consulta: 3 de setembre de 2021].

YALE UNIVERSITY LIBRARY. «The Nanking Massacre Project: Photographs and Films» [en línia]. Yale Library. Publicació: 23 de febrer de 2018. <<https://web.library.yale.edu/divinity/nanking/photographs>>. [Consulta:].

6.5. Altres informacions en suport digital

BC ALPHA. «Chung Seo-Woon Testimony» [en línia]. Alpha Canada. Publicació: 10 de novembre de 2014. <<https://www.alpha-canada.org/wp-content/themes/bcalpha-theme/pdfs/classroom-presentations/comfort-women/Chung%20Seo-Woon%20Testimony.pdf>>. [Consulta: 12 de setembre de 2021].

LUCK, Annemarie. «No comfort in the truth» [en línia]. Tokyo Weekender Magazine. Hee-chul Kim. Publicació: 2 d'abril de 2018. Actualització: 3 d'octubre de 2021. <<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0306422018770099>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

KIMURA, Maki. «LISTENING TO VOICES: TESTIMONIES OF “COMFORT WOMEN” OF THE SECOND WORLD WAR» [en línia]. London School of Economics, Gender Institute. Gail Wilson. Publicació: 8 d'abril de 2003. <<https://www.lse.ac.uk/gender/assets/documents/research/working-papers/LISTENING-TO-VOICES.pdf>>. [Consulta: 25 de juliol de 2021].

YOUTUBE. «Berlin orders removal of 'comfort women' statue» [audiovisual]. South China Morning Post. Publicació: 9 d'octubre de 2020. <<https://youtu.be/rNbESV6QJWc>>. [Consulta: 7 de gener de 2021].

YOUTUBE. «"Comfort Woman" survivor, Jan Ruff O'Herne on Talking Heads in 2009» [audiovisual]. CanadaALPHA. Publicació: 22 d'agost de 2012. <<https://www.youtube.com/watch?v=RBchgNkcCA0>>. [Consulta: 26 d'agost de 2021].

YOUTUBE. «Footage of Korean women sexually enslaved by Japanese soldiers in WWII revealed for the first time» [audiovisual]. Arirang News. Publicació: 6 de juliol de 2017. <<https://www.youtube.com/watch?v=GIC481VxVIE>>. [Consulta: 7 de gener de 2021].

YOUTUBE. «Life As A “Comfort Woman”: Story of Kim Bok-Dong | STAY CURIOUS #9» [audiovisual]. Asian Boss. Publicació: 28 d'octubre de 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=qsT97ax_Xb0>. [Consulta: 26 d'agost de 2021].

YOUTUBE. «Seoul "Comfort Women" Memorial» [audiovisual]. Jin Duck and Kyung Sik Kim Foundation. Publicació: 15 de febrer de 2015 <<https://youtu.be/YPR6jywmyc>>. [Consulta: 16 de gener de 2021].

YOUTUBE. «The Comfort Women: Fight for Justice and Honor» [audiovisual]. RememberComfortWomen (CWJC). Publicació: 10 de novembre de 2017. <<https://youtu.be/YPR6jywmyc>>. [Consulta: 18 de gener de 2021].

YOUTUBE. «The Women Who Used Tattoos to Save Themselves From Sexual Slavery (Full Length)» [audiovisual]. VICE Asia. Publicació: 31 de desembre de 2018. <https://youtu.be/mghKOEx1_Hs>. [Consulta: 7 de gener de 2021].

